TEMESVÁRI RABBIK

A XVIII ÉS XIX-ik SZÁZADBAN

Részben kiadatlan kutfők alapján

IRTA:

Dr. SINGER JAKAB

Temesvár-Gyárvárosi főrabbi

KÉPEKKEL ÉS KÚTFŐI FÜGGELÉKKEL.

1928

WIEDER JAKAB KÖNYVNYOMDÁJA

SEINI,- (Szinérváralja)

TEMESVÁRI RABBIK

A XVIII ÉS XIX-ik SZÁZADBAN.

RÉSZBEN KIADATLAN KUTFŐK ALAPJÁN

ÍRTA:

Dr. SINGER JAKAB

TEMESVÁR-GYÁRVÁROSI FŐRABBI.

KÉPEKKEL ÉS KÚTFŐI FÜGGELÉKKEL.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

1928

WIEDER JAKAB KÖNYVNYOMDÁJA

SEINI,- (Szinérváralja)

Főtiszteleńdő

Dr. HEVESI SIMON vezető-főrabbi úrnak,

a nagy és fenkölt főpapnak,

kiváló tisztelettel ajánlja
a szerző.

Temesvár régi nagymúltú zsidó hitközség. Már a török hódoltság idejében laktak itt zsidók. Erről tanuskodik a temesvári régi zsidó temetőben a 31 sor, bal, 31 szám alatt még most is látható sirkő, mely alatt a Salonikiből származott Assael Azriel [1]) spanyol zsidó hamvai nyugosznak, ki itt — mint sirköve mutatja — 1636 ban halt meg.[2])

De tanuskodik erről az 1716-iki török capitulatio 7-ik pontja is, melyben Savoyai Jenő herceg[3]) a városban talált román, szerb, örmény, és zsidó lakosságnak szabad tetszésére bizta: itt maradni, vagy elmenni... „denen übrig aber, so von der Razisch, Jüdisch und übrig angeführten Nation darinnen verbleiben wollen, sollen drin zu verbleiben. Jenen auch so hienweg gehen wollen, hienweg zu gehen gestattet sein, mit ihrem Haab und Gutt."[4]) Temesvár visszafoglalásakor 12 spanyol-zsidó család találtatott itten, vagy miként az ostromról szóló diarium mondja 144 lélek.[5])

1) Az Assaelek őse chirurgus volt, valami csodaorvos, ki csodákat mivelt gyógyitásával, innen azután a héber név: „Assa Él" Isten művelte. Utódai még most is élnek Aradon. A tvi. zsidó temetőben még három Assael nyugszik: Assael Johann, József és Susanna, 45-46 sor, baloldal 46 sz. Ugyanigy fejezi ki a hirneves orvosoktól való származást a spanyol-zsidó családi név: Abulafia is, ami annyit jelent: „Az egészség atyja." Minden bizonnyal régibb sirkövek is voltak, de 1848—49-ben sokat szenvedett a zsidó temető. Sok sirkő pusztult el akkor.

2) Dr. M. Łőwy: Skizzen zur Geschichte der Juden in Tv. 2 l.

3) Tv. 164 évig volt török uralom alatt, melyet a herczegi fővezér 1716 oct. 13-án, 48 napi ostrom után foglalt vissza Mehmed pasától, az utolsó beglerbégtől.

4) Capitulations-Puncta teljes szövegében közölve Orthmayer-Szentkláray: Történelmi adattár 1871, 377 l.

5) „Von der Judenschaft sind diejenigen hier in der Festung ver-

Zsidó nyomokat a török hódoltságban találunk még az 1739-iki conscriptióban is, melyben néhány spanyol-zsidó van feltüntetve, kik a törökök idejében már itt laktak. Igy Mayer és Jakob Amigo, kik már akkor 34 éve laktak T.vott és idevaló születésüek. Moyses Coronel elnök (Judenrichter), ki szintén idè való születésü, valamint Abraham és Elias Gerschen (Gerson) és Marco Mazoro, kik 30, illetve 28 éve laktak T.vott és itt születtek.[1])

Ezen összeirás szerint már akkor rabbijuk volt és pedig Jakob Moyses személyében. Ő volt Tv. első rabbija és pedig a szefard (spanyol) ritusú zsidóknak.[2]) Személyéről csak annyit tudunk, a mennyit a conscriptió mond, hogy Belgrádból való volt. Hogy hány év óta lakott T.vott, vajjon a török világban már itt müködött, éppen nála nincsen feltüntetve. Tény az, hogy 1741-ben nem müködött itten, mert akkor már **Levy Abraham Mayer** töltötte be a rabbihivatalt, kiről csak az ismeretes, hogy tvi zsidók, névszerint Amigo Abraham, Menachem Salamon és Marcus kezességet vállaltak 3000 tallér adósságáért, mellyel török alattvalóknak tartozott.[3])

---

blieben in ihrigen drei Häusern, welche bei der Übergabe zurückgeblieben sind, lasse aber keine Fremden mehr herein sich zu stabilisieren... Diese drei Nationen befinden sich wirklich an Männern, Weibern und Kinder und zwar: Raizen 466, Armener 35 und Juden 144 Seelen stark." l. még Szentkláray J.: Mercy Cl. Fl. kormányzata a temesi bánságban 94 l.

1) L. függeléket.

2) Temesvárott két hitközség volt: egy szefard és egy askenaz. Számban a nagyobbik az askenaz volt, minőségben és tekintélyben azonban felülmúlta a szefard. A báró Brigidó József tvi tartományi helytartóság kormányzója által 1776-ban kibocsájtott és Mária Terézia királynőtől jóváhagyott „Zsidó-rendtartás" (Judenordnung) elrendeli, hogy a spanyol és német zsidókra osztályozás beszüntetendő és csak e g y hitközséget képezhet, egy rabbival, egy zsidó biróval. L. Dr. Singer Jakab: Adatok a bánáti zsidók történetéhez a XVIII-ik században 11-12 l.

3) „Ein Bürgschafts-Instrument der T.vrer Juden: Mayer Amigo, Menachem Salamon und Marcus, laut welches sie für den Rabbiner Abr. Mayer Levy der den türkischen Untertanen 3000 Thaler schuldet, dermassen gutstehen, dass wenn der Rabbiner diese Schuld binnen zwei Monaten nicht zahlen sollte, sie solche berichtigen werden,"— más alkalommal pedig Levy áll jót Dávid Ditasakért (Taytasak,) kinek Belgrádból való visszajöveteleért kezeskedik Mayer Amigóval egyetemben. „Eine Caution des Juden Rabbiner Levy u. des Juden Mayer Amigo,

1745-ben már **Levy Isak** — talán az előbbi fia — szerepel mint rabbi (valószinü, hogy csak rabbihelyettes volt, mert 1743-ban már E. Lipman volt a rabbi, l. alább) ki önként felajánlkozott a toleranczialis taxa fizetésére, jóllehet hogy ezalól, mint rabbi fel volt mentve „der Judenrabbiner Isak Levy gibt einen Revers, womit er sich verbindet zu der Judentoleranztaxe, obschon er hievon als Rabbiner befreit wäre, was (sic) beizutragen zu wollen".[1]) Bizonyára ennek a körülménynek köszönhette, hogy 1749-ben, midőn az idegen zsidókat kiutasitani akarták, neki az itt maradást megengedték, „dass von dem abzuschaffen kommenden deutschen, wie spanischen Juden der Rabbiner Levy, Schächter Juda Izrael, Jakob Koon (Kohn), Philipp Elias, der Pferdeabrichter (lóidomító) Joseph, sodann der Ruben Israel und Jacob Coronelle hier zu belassen sein."[2]) 1752-ben már nem élt, mert akkor egy örököse jelentkezik, a ki mellett gróf Károlyi Sándor tanuskodott, hogy e levél átadója az itt elhalt Levi rabbi valódi örököse és a hagyaték őt illeti meg.[3])

Ugyanekkor a német ritusú (askenaz) zsidóknak **Lőbl** volt a rabbija, kinek neve egy kellemetlen ügyből kifolyólag maradt reánk. A vámhivatal ugyanis feljelentést tesz ellene, hogy csempészett portékát talált és foglalt le nála és üzlettársánál Sasve (?) zsidónál[4]). Ugy látszik, a rabbiságból nem élhetett meg, egyúttal kereskedő is volt.

---

welche sich verbürgen, dass der Jude David Ditasak der in seinen Angelegenheiten nach Belgrad sich (sic) verreiset, wieder zurückkehren werde." Baróti : Adattár 12 : 1, 13 : 2.

1) U. o. 16 : 4.

2) U. o. 302 : 8.

3) Graf Károlyi contestiert, dass der Überbringer dieses der wahre Erbe des allhier verstorbenen jüd. Rabbes (sic) Levy sei. U. o. 467 : 4.

4) dass bei dem hiesigen Juden Saswe und Rabbes (sic) Löbl einige unerlaubte Effecten vorgefunden und sequestriert wurden,— 1742 decz. 12 a vámhiv. jelenti „dass es die von dem hies. Judenrabbiner erkauften u. aus dem Magazin zu Bukin hierher geführten 343 Zentner 20 Pfund altes Eisenwerk als mautverdächtig, bis weiters in Beschlag nahm" U. o. 524 : 12, 522 : 7.

R. ELIEZER LIPMAN B. BINJAMIN ZEÉB

A temesvári főrabbik[1]) ékes koszorújában diszes hely illeti meg Eliezer Lipman rabbit, ki 1743-1768-ig állott a tvi főrabbi hivatal élén. Sirkövét, melyen csak rövid pár szó van feljegyezve sikerült megtalálnom és ez „a nagy rabbinak" mondja. Apja is rabbi volt. Kiváló, nagytekintélyü, ismert és tudós ember lehetett, akinek vitás ügyekben döntő volt szava, itélete. Fontos ügyekben hozzá fordultak az ő utbaigazitásáért és döntéséért. 1748-ban az alakulandó makói Chevra-Kadischa az egyleti tevékenység müvelésének irányitása czéljából felkérte L.-t, hogy „Tkonoth", alapszabályokat készitsen (Makón akkor a rabbi h. Lőbl Abraham volt) és ő készséggel megfelelt e megtisztelő felhivásnak és beküldte a 25 pontból álló szabályzatot, „hogy tanitsa a nép zömét, mikép gyakorolja a jótetteket, a betegek ápolását, az elhunytak eltakaritását, hadd irányuljon szivök az Isten félelmére és parancsainak müvelésére, hisz ezen dolgok gyümölcseit élvezik e világon és hatásukat érzik mindenkor az öröklét honában."[2])

1758-ban a gyulafehérvári bét-din (rabbi-collegium) az ő instantiajához utasit egy viszálykodó házaspárt, hogy ő tegyen igazságot ügyükben.

Ugyancsak e bét-din az ő itélete alapján döntött, midőn Abraham Bechor gyulafehérvári lakos 6 rénus tallért követelt Gitl asszonytól, mert elhunyt férjeért a gyászéven át Kaddist (halotti ima) mondott. Lipman döntése ugy szólott, hogy ily követeléseket még kiskoru árvák pénzéből is be lehet hajtani.[3]) Az ő tekintélye és igazságérzete által a tvi. rabbi hivatal felsőbb fórum lett, melytől az utolsó döntést várták. Különben is a rabbik nemcsak vallásos ügyekben, hanem hiveik polgári pöreiben is itélkeztek

1) A tvi rabbi egyszersmind **az egész Bánságnak főrabbija volt** és igy a **„tartományi főrabbi"** czim illette, miként a tvi elnök a tartomány zsidó birájaként szerepelt ראש מדינה.

2) תקנת הח"ק דג"ח ק"ק מאקאווא אשר קימו וקבלו עליהם ועל זרעם ונכתבו בספר דברי הימים בשנת תק"ח לפ"ק יום ג' כ"ה בחודש מנחם אב על ידי ה"ה התורנ' והמפורסם מהור"ר אליעזר ליפמאן בן הרב הגדול מו"ה בנימין זאב וואלף זצ"ל רב ואב"ד דק"ק טעמעסווארר Schlesinger Lipót: A makói Chewra-Kadischa története 1747-1897. 4 l.

3) Eisler Mátyás dr. Az erdélyi orsz. főrabbik, Imit. évkönyv 1901, 231-32 l.

a talmud és decizorok alapján. Így volt azután hogy a főrabbi mellett még két rabbi müködött, akikkel együtt a rabbi-collegiumot képezték. T.vott állandóan több rabbi volt, annál is inkább, mert külön volt rabbija a német-lengyel és külön a szefard zsidóknak, valamint a vártól területileg távolabb eső gyárvárosnak. Külsőleg —a zsidó rendtartás szerint — egy közösséget képeztek, közös főrabbival és elnökkel (Judenrichter), de ritusok szerint különböző rabbijaik és templomjaik voltak. Lipman a szefard hitk.-nek volt a rabbija, ez kitünik abból az ajánló levélből, melyet Simon von Geldernnek (Chevalier v. Geldern) Heine másodfokú nagybátyjának, ezen a 18-ik század egyik legérdekesebb és legkalandosabb életü emberének adott, midőn temesvári átutazása alkalmával a Szentföldre indúlt, és amelyen a szefardok rabbijaként szerepel, aláirván magát הק' ליפמאן בן הרב הגדול כמוהר"ר בנימין וואלף זצ"ל חונה פה ק"ק ספרדים.[1]) — Neve különben a Gyárvárosban még most is létező spanyol hitk. „Haskava könyvében," a Kol-nidre estéjén felolvasni szokott halottak névsorában is előfordúl,[2]) hol meg van örökitve. Nejének neve Mirjam volt.

Gyermekei előkelő kiváló szerepet játszottak T.vott. Egyik fia Lipman Hirsch már 1779-ben mint háztulajdonos szerepel, kinek a zsidó templom mellett volt saját háza.[3])

1) Kaufmann Dávid: Aus Heinrich Heines Ahnensaal 130 l. Ezen adatot Mandl Bernáth (M. B.) úrnak, a bpesti izr. polgári iskola tudós igazgatójának, a magyar zsidók történelmének e kiváló munkása lekötelező szivességének köszönöm, ki a zsidó folyóiratokban e. f. néhány adatot is másolatban szeretetreméltóan és készségesen rendelkezésemre bocsátott, miért is hálás köszönetet mondok.

2) השכבה L. függelék. A Migdal Dávid czimü zsoltárkommentárt nem ő irta. Stein : M. R. 1908, 803 szám.

3) Temesv. belváros épületeinek jegyzéke 1779-ben a „Muzeumi Értesitő" 1901 évfolyamában 56 l. Ezen jegyzék névszerint felsorolja az akkori háztulajdonosokat. 156 házat sorol fel a belvárosban becsértékükkel együtt. Ezek között 5 ház zsidóké volt. A 149 sz. az imaház, értéke nincs megjelölve, a 150 sz. Kohn Jakabé, értéke 2000 fl. a 151 sz. Lipman Hirschlé, értéke 2500 fl. a 152 sz. Salamon Zachariás örökösei tulajdona, értéke 2500 fl. a 153 sz. a Taytasak Izraelé, értéke 3000 fl. Különben, mint M. B. értesit, az 1727 juniusában Bécsben meghalt hadiszállító és jótékony Schlesinger Wolfnak Tvott a fürdőház mellett egy 4000 frtra becsült háza volt. Schlesinger hadiszállitása ügyében ugyanis gyakran fordúlt meg Tvott. (Taglicht: Nachlässe der Wiener Juden, 158 l.

Megállapitható továbbá, hogy L. az ősе a Bécsben élő lovag von „Liebenberg“ családnak.[1]) Pesten a külsőváczi uton feloszlatott régi zsidó temetőben, annak idején a következő héber és német sirfeliratot találtam. האבן הזאת אשר שמתי מצבה, יהי' לאיש כשר, זקן ושבע ימים, הי' ממשפחת רם, ה"ה ר' ישי בהרב מו"ה ליפמן זצ"ל מט"ו נ' יום ג' חשון תקס"א לפ"ק. תנצב"ה.

Grabstätte der irdischen Überreste des in Gott ruhenden Isajas Liebmann Temesvár, aus kindlicher Liebe von dessen Sohn Ignatz Ritter von Liebenberg[2]) zur traurigen Erinnerung bestimmt. A héber felirat szerint a tvi rabbi fia volt Isajas, ki 5561 cheswan 3, 1800 oct. 21-én halt meg Pesten, igy tehát unokája Ignatz Ritter v. Liebenberg volt, ki büszke szeretettel tekint tekintélyes rabbi családból való származására.

Hogy miért lett lovag és nemes J. Liebenberg, erre megfelel a „Wurzbach-féle Biografisches Lexicon des Kaisertums Oesterreichs“.

Ignatz Ritter v. Liebenberg, Industrieller, geb. zu Temesvár in Jahre 1772, gest. in Wien 10-ten Juni 1844. Dem Handelsgeschäfte sich widmend, liess er sich im Jahre 1792 in Wien nieder, wurde 1800 Grosshändler und in Würdigung seiner Verdienste um die Industrie in J. 1817 in den erbländischen Adelstand erhoben. Im genannten Jahre assozierte er sich mit seinen beiden Söhnen, Carl Emanuel u. Leopold und erwarb infolge erneuerter Verdienste im J. 1828 den erbländischen Ritterstand. Das wesentliche Verdienst dieses Handelshauses besteht in der Emporbringung und Veredlung der inländischen Schafzucht. Zu welcher Höhe dieses unternehmende Handlungshaus die Schafwoll-Industrie im Kaiserstaate gesteigert, davon geben einige urkundlich festgestellte Zahlen annäherungsweise einen Begriff. In der Zeit vom 1-ten Jänner 1812 biz letzten Juni 1823, innerhalb eines Zeitraumes von nicht ganz 12 Jahren, kaufte das Haus 196,000 Centner Schafwolle um einen Betrag von nahezu 9 Millionen Gulden C. M. und setzte im Auslande um einen Betrag von nahezu 15 Millionen Gulden oestreichische Schafwolle ab. Ein so gros-

1) L. Jövő 1898, 3 sz. 7 l.

2) Téves Wachsteinnál: Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien 521 l. a név és származás. Ignatz (Izrael) Jsaj fia volt. Felesége Babetta (Bela) a bécsi Leidesdorf Ahronnak a leánya.

artiger Absatz wirkte bedeutend auf die Hebung des oestr. Activhandels ein. Es wurden den grossen Schafzüchtern und jenen Industriellen, welche sich mit der Verarbeitung dieses Stoffes beschäftigen, reiche Erwerbsquellen eröffnet und von L. selbst eine grosse Menge von Arbeitskräften, auch in den Tagen der französischen Invasion, da aller Handel, alle Geschäfte stockten, entweder ununterbrochen beschäftigt oder so unterstützt, dass jeder Nothstand von denselben fern gehalten wurde.

Bei grossen Unglücksfällen bewährhrte das Haus durch Beisteuer grosse Beträge, wie z. B. bei den Verheerungen des Eisganges im J. 1830, bei der furchtbaren Überschwemmung Pest im J. 1838 und bei anderen Gelegenheiten seinen humanen Sinn. Bei seinen Ableben erhielt die Wiener isr. Gemeinde in Folge einer testamentarischen Verfügung ein Capital von 10,000 fl. C. M. mit der Bestimmung, dass die Interessen dieser Summe dem Handwerkervereine, dem isr. Spitale und den Waisen der isr. Gemeinde zufliessen sollten. . . .

Dr. Ludvig A. Frankl, a neves költő és a bécsi izr. hitk. főtitkára egy meleg nekrologot irt róla a „Sonntagsblätterben" (1844 év.)

A Liebenberg család az 1827-iki magyar országgyülésen honfiusittatott és a „de Zsitin" praedicatumot kapta. Igy vált a ghetto szülöttéből, a tvi rabbi unokájából lovag, nemes, nagy philantrop, a legrégibb magyar zsidó nemes. Ilyen destructivek a zsidók.[1]) Ivadékai azonban convertiták, vértagadók lettek.

Ugy látszik a zsidó nemesek ivadékaira nem száll át az ősök vallása, otthagyják a gyengék táborát, mert a pénz, az arany sokszor megrontja a lelki aczélt. A magyar ág a Lunkányi nevet vette fel. Lipman rabbi sirfelirata:

פ"נ

תנצב"ה. הרב הגדול,
מהור"ר אליעזר ליפמן,
שהי' אב"ד וריש מתא
דקהילתינו יצ"ו, שהלך לעולמו
בי' א' דחה"ס ש' תקכ"ח לפ"ק זצוק"ל.

megh. 1768-ban, szukoth félünnepének első-napján.

1) Emánuel (1796-1856) és testvére Leopold, Ignátz v. Liebenberg fiai már 1820 körül tértek át a katholikus vallásra. Wachstein: U. o.

Müve: עץ החיים melyben kabbalisztikus alapon magyarázza a szombati, ujholdi és ünnepi hagyományokat, szertartásokat és szokásokat, csak kéziratban maradt utána.[1])

E korban élt még itt egy nagytudományu chacham[2]) Dániel Cháj Muszafia, kiről sirfelirata ugy emlékszik meg, hogy a „titkos tanban", a kabbalában is jártas volt. Lehet hogy a Temesvárott létezett kabbalista egyesületnek, „a barátok társulatának" (Chaberim) volt a rabbija. Az itteni szefard hitk. kebelében még 1842-ben létezett ily egylet, tagjaik vigiliakat tartottak — félbeszakitva éjjeli alvásukat — éjfélkor a templomban összejöttek, zsoltárokat énekelve, sirattak Jeruzsálemet, a szépségteljességü várost. Jelszavuk Zs. 57,9 volt: Ébredj lant és hárfa, hadd ébresztem a hajnalt. Keleten még most is vannak ily egyletek.[3])

Sirfelirata:

פ"נ המקובל והטהור, חסיד ועניו,
בנגלא ובנסתר הי' מאיר פניו,
מאוהל של תורה לא מש כל ימיו,
החכם דניאל חי מוסאפיא
נ' בליל ש"ק י"ט טבת תקי"א לפ"ק תנצב"ה.

megh. 1751, Tébeth 19.

A 18-ik század első felében müködött Temesváron **Mordechaj Leipnik rabbi,** akire vonatkozólag azonban az itteni protocollumokban semmi följegyzést, adatot, vagy nyomot nem találtam, utóbb Ungarisch-Brodban rabbisági ülnök lett, kit áldott emlékü tanárom, Dr. Kaufmann Dávid emlit müvében: Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers 104 l. (l. még Frankl-Grün, Geschichte der Juden in Ung. Brod 23 l. és Stein: M. R. IV. évf. 629 sz 60 l) Fia Abraham, a מגילת סדרים szer-

1) A kéziratot Glückmann Jakab itteni szófernél (tóratekercs-iró) láttam és csak a 16-ik שער-ral kezdődik, ezek czimlappal együtt hiányzanak. Fedéllapján a következő feljegyzést találtam: הספר הלז הוא כתיבת יד דודי הרב מהור"ר הק' בנימין וואלף פאללאק· aláirva ליפמן זצ"ל שהי' אב"ד בק"ק טעמיכוואר

2) A spanyolok a rabbit „Chacham"-nak nevezik.

3) Löw: Ben-Chananja 1865, 7 sz. — A „Sebeth-Achim" barátok a „Tikun-Chaczoth" egyletből 1842-ben egy gyönyörü frigyláda-kárpitot ajándékoztak a szefard templomnak. (Felirat a kárpiton.)

zője, müvének bevezetésében mondja, hogy apja a tvi spanyo[1] és német gyülekezeteknek volt a rabbija, הרב המופלג החכם הכולל מו"ה מרדכי לייפניק זצ"ל שהי' רב ומורה הוראה לשתי עדתות קהלות יעקב, קהל ספרדים וקהל אשכנזים, בעיר טימיסווארו.

Egy magántudós rokona, **József b. Meir Leipnik** (apja nevét az agg Taub Jakab lovasberényi ker. főrabbi volt szives velem közölni,) is élt ekkor itten, ki Landau Ezekiellel (1713-1793) a világhirü prágai főrabbival állott halachicus levelezésben. (N. B. I. 81). Temesvárról Lovasberénybe került rabbinak, hol jámborsága és tudása folytán az ország határán túl is ismert neve lett. Több müvet irt: ספר קנצים, ספר מנחת זכה למנחה és מקנה. Meghalt 1777 (igy helyesbitendő a halálozási évszám Dr. Richtmann Mózes munkájában, Landau Ezek. és a magyar zsidók 336 l. M. Zs. Sz. 1905) Évről-évre adar hó 7-én sirjához zarándokolnak a l. berényi Chevra-Kadischa tagjai, akinek emlékét különös kegyelettel veszik körül. (L. Neumann Sándor: A l.berényi zsidó hitk. története 39 l.)

R. LEVI JERUSALMI.

Ugyanabban az időben, midőn Lipman a szefardoknál volt a rabbi, a temesvári askenázoknál a kiváló tudós: Levi Jerusalmi volt a lelki vezér. Teljes neve Levi b. h'rr Jiczchak Jerusalmi, igy fordúl elő az itteni Haskavában, valamint a Kismartoni Meir Eisenstadt a „M'hrm As" פנים מאירות (P. M.) czimü hires responsumaiban,[1]) 1681-ben született שנת אמ"ת Adar hónapjában[2]) és mint neve is mutatja Jeruzsalemből származott. Előbb Belgrádban müködött, hol a német ritusú hitközségnek volt a rabbija.[3]) Midőn a belgrádi szefard hitközségben egyenetlenség támadt és a gazdag, tekintélyes tagok elpártoltak Moreno nevü rabbijuktól, L. Jerusalmit kérték fel, hogy vállalja a szefard rabbiságot is.

Öt évi viszálykodás után a városi előljáróság közbejöt-

1) P. M. III. 40-ik sz.-ban aláirja magát לוי בן הר"ר יצחק ז"ל ה"ה מירושלים קודש תוב"ב.

2). L. sirfeliratát.

3). R. Mosé Amarilio דבר משה I. 40 sz. Ez volt a nagyobbik hitközség.

tével végre sikerült az egyetértést helyreállitani. Moreno elhatározta, hogy a szent földre vándorol. A zsinagógában tartott búcsubeszédében felkérte hitközségét, hogy válasszák meg Levit addig is, mig nekik Konstantinápolyból más rabbit küld. Mózes Amarilio saloniki rabbi szintén melegen ajánlja, hogy már az összetartás végett is bizzák meg őt a rabbinatus vezetésével, miután minden tekintetben tudósnak van elismerve. A mi pedig askenazi származását illeti, az ne legyen akadály, hisz jól tud spanyolul és ismeri a szefard ritust, valamint az összes szokásokat. 1729-ben a szefard zsinagógában tartott chanukai beszédében kéri a hitközséget, hogy válasszanak már rabbit, mert nagyon terhes neki két hitközséget vezetni, kerestek is Szofiában egyet, de nem találtak és igy még tiz évig látta el a szefard rabbiságot is.[1]) 1736-ban kérdést intéz Meir Eisenstadthoz: hogy Belgrádban a spanyol község Maimuni szerint él, a német pedig Iserlesz szerint, a mit az egyik megenged, a másik eltiltja, vajjon ő mit tegyen, miután a spanyol községben már felszaporodtak a németek? Eisenstadt válaszolja, minthogy az eredeti község a spanyol volt, a hozzájött németek kötelesek a spanyolt követni.[2]) 1739-ben ujfent a törökök kezére került Belgrád, ez időtől kezdve hitközség hanyatlani kezd, az askenázok kevesbednek, öreg napjaira, 60 éves korában elfogadja tehát a temesvári német hitközség meghivását, hol még 11 évig müködött és itt 71 éves korában 1752 Elul 1 meghalt. Müve בן אבות הלוי[3]). Ismeretes még azon rendelete, melyet még mint belgrádi rabbi adott ki Izsák b. Mózessel egyetemben, hogy a ki nem jár templomba, egy frt. birságot köteles fizetni. (Imit 1901, 223 l.) Temesvári működéséről közelebbi adatok, sajnos nem maradtak reánk.

1) U. o.; Schlang: Jevreji u Beogradu 55-56 l.

2) P. M. II, 132, Dr. Pollák Miksa: Meir b. Izsák Aşkenázi 52 l.

3) L. sirfeliratát. E munkát — valószinüleg Aboth traktatusához — szorgos kutatásom daczára, megtalálni nem tudtam. Lehet, hogy csak kéziratban maradt vissza. Catalogusok nem emlitik.

Sirfelirata :

הרב אב"ד כמוהר"ר
לוי ירושל"מי זצ"ל

נולד באדר שנת אמת
ונתבקש לישיבה של מעלה
ויצאה נשמתו באחד באלול

בעל המחבר בן אבות הלוי לפ"ק.
megh. 1752 Elul 1.

Még egy rabbi emlittetik e korból és pedig **Wolf Jacob,** ki 1752-1764-ig volt itt rabbi. Az ő hivataloskodása idejében épitették Tvárott 1760-ban az első zsinagógát[1]) egyet a szefardok, másikat az askenazok részére. Mindkettő a Belvárosban (vár) a „Judenhofban" épült, a kaputól jobbra volt a német, balra a spanyol ritusú templom. Neve e két templom épitkezésére vonatkozó meghatalmazáson (Gewaldt und Vollmacht)[2]) fordúl elő, melyen 1760 aug. 20-án hitelesiti az iratot és az aláirásokat. Az iratot németül és héberül irta alá és mint a tvi két hitközség[3]) és kerületének rabbija szerepel : Wolf Jakob Hiysiger Beeden Judenschafts Rabbiener, הק' בנימן זאב וואלף הח' בק"ק טעמעשוואר ואגפ'. Ezen rabbi Krakkóból származott és 1764-ben Gyula-Fehérvárra Erdély orsz. főrabbijának lett megválasztva,[4]) mikor is innen eltávozott.

A rabbinatus tagja volt ez időben Jonatán b. Juda Trebitsch rabbihelyettes, többször résztvesz a gyulafehérvári bét-din gyülésein és 1752-ben meg is választják erdélyi országos főrabbinak, de nem tudni, mi okból, a választást nem fogadta el. Itt maradt és itt is halt meg 1758-ban. Feleségével, Gella, ki megelőzte a halálban, együttes sirköve van (kettős sirkő). A „Haskavában" Jonatan b. Juda „Askenazi"-ként szerepel.

1) Eddig a Jenő-főherceg várkapu boltozott csarnokában végezték az Istentiszteletet, később egy bérházban, hol most a dikaszteriál-épület áll.

2) Másolatban az én birtokomban, szám nélkül, 1760 jul. 23-ról keltezve.

3) Pedig Lipman rabbi még életben volt. Lehet, hogy aggkora miat már nem müködött.

4) Eisler : i. m. 233 l.

Sirfelirata :

פ״ט

התו׳ והרבני מוה״ר יהונתן טריבטש ז״ל
ב״ה ליב ז״ל יצא נשמתו יום ש״ק בטהרה
י״ב שבט תקי״ח לפ״ק.
תנצב״ה.

megh. 1758, Svat 12

R. JOCHANAN B. ISAK.

Róla kevés adat áll rendelkezésünkre, sirkövét sem sikerült megtalálnom. Neve azonban található az itteni szefard Haskava-Mazkir könyvében, de nem mint Isai — mint Dr. Lőwy hitte — [1] hanem mint Isak fia החכם השלם הדיין המצוין מרנא ורבנא כמוהר״ר יוחנן בכ״ר יצחק Miután ezen halotti emlékkönyv helyességéhez semmi kétség nem fér, egész biztonsággal állithatjuk, hogy ezen temesvári rabbi azonos a Belgrádból származó hasonló nevü erdélyi országos főrabbival, ki Károly-Fehérvárott három évig 1758-1760-ig müködött. Hová ment közvetlenül onnan, miután állásától 1760 megvált, felkutatni nem tudtam, tény az, hogy 1773-ban az itteni askenaz rabbiszéket töltötte be.[2] Nagyhirű rabbi volt Jochanan, ki a halacha nagymesterével, Landau Ezekiel prágai főrabbival állott tudományos levelezésben. ... ..

1779-ben את צמח דוד לפ״ק Landauhoz fordul egy aguna (magára maradt asszony) ügyében. Egy Sámuel Abrahám nevü nagykárolyi fiu szolgált Temesvárott, ki később idegenben megházasodott. Egyedül tért vissza, hol házaló kereskedéssel foglalkozott és áruval megrakott kocsiján szokta legényével együtt bejárni a Bánság falvait és városait. Egy ily kereskedelmi

1) l. i. m. 78 l.

2) Helyes nyomon járt már Dr. Eisler, [i. m. 231 l.] midőn e két személy azonosságát felismerni vélte. Dr Löwy, az 1785-iki hagyatéki „Protocollumban" [l. alább 10 l.] található „**Isac**" nevet az oly könnyen összetéveszthető „**Isai**"-al cserélte össze, amí annál is inkább megtörténhetett, hisz a régi irásokban a „c" és az „i" azonosan ekként lett irva „i". (az „c" ékezettel). Külömben ugyanezen rabbi a „Catastrum der k. k. Buchhaltung pro Anno militari" 1773-1776-ban tényleg Isac-nak van beirva, itt azonban „Joachim" helyett tévesen Jacob áll (Jacob Isak Rabbiner), ami

uton mindkettőjüket meggyilkolva találták[1]) egy vizimalomnál a folyóban, hol felismerték. Kérdezi tehát L.-t, vajjon ezen agnoszkálás elegendő-e, hogy Sámuel özvegye újfent férjhez mehessen ? אם יש מקום להתיר העגונה אשת שמואל[2]) A másik responsum[3]) kelet nélkül, de egy birtokomban levő, Jochanan rabbi saját kezétől származó fogalmazvány ugyanazon esetet tartalmazza, a mint ezt a Noda-bihudában irva találjuk, ez még részletesebben elmondja az ügyet és ebből úgy az évet, valamint a személyek neveit is megtudjuk. Megtudjuk még azt is, hogy nemcsak L. hez fordult kérdéssel az alanti ügyben, hanem Barby Meirhez, a pozsonyiak hirneves rabbijához is, a kinek véleményét szintén kikérte, válaszát is megörökitette e régi levelen. A fogalmazvány 1779-ből van keltezve, de az ügy már 1777-ben került a tvi rabbitanács elé :

Egy házaspár: Aberl ha-Cohen és Lea folyton veszekszik, sőt tettlegességre is kerül már köztük, mert a férj ingerlékeny, hirtelen haragú. Az asszony elment a rabbicollegiumhoz, bepanaszolván férjét, hogy elverte, hogy nem tartja be a vallás által meghatározott önmegtartóztatást, követeli tehát ketubaját, a házasságlevelében az élelmezésre és ruházásra biztositott jogát. A férj mindent tagad és a szomszédok is akaratosnak, durczásnak mondják az asszonyt, ő az oka a czivódásnak, mert mindent a férj akarata ellenére cselekszik.

Ugy L. valamint Barby a férjhez való visszatérést mondják ki döntvényükben. A temesvári bét-din döntésébe azonban Hers Prosnitz idevaló lakós nem tudott belenyugodni, ő mindenáron a válást kivánta és azért Mose Jervitz prosnitzi rabbisági elnökhöz fordult, de sikertelenül.

---

aconscriptióknál gyakranf. e.hogy a héber név rosszul lett visszaadva A Catastrumból családjának tagjairól is értesülünk: Mariane dessen Weib, Hippe? dessen Tochter, Sara do do, Gerstel dessen Sohn (No. 46) és tényleg egy Gerson nevü fia volt Jochanannak, miként ezt a hagyaték tárgyalásánál a következőkben látni fogjuk.

1) Betyárvilág uralkodott akkor itt a bánságban, rablók utonállók garázdálkodtak.

2) Noda-bihuda, Eben- Haezer II. No. 46·

3) U. o. No. 91 és igy aposztrofálja ... כבוד אהובי ויריבי ... עוקר הרים וטוחן ... הרב הגדול המופלא הכלא ופלא ... כבוד שמו מו"ה יוחנן נר"ו אב"ד ור"מ ט"ר"י. v. ö. Dr. Richtmann Mózes : Landau Ezekiel és a magyar zsidók 336-337 l. M. Zs. Sz.

Jochanan neve található még Grieszhaber Izsák paksi rabbi Makel Noam cz. röpiratában 9 b., midőn a későbben kitört kecsege élvezhetősége körül kitört vitában Juda Leb makói rabbi hivatkozik reá, hogy Jochanannak Makón való időzése alkalmából 18 évvel ezelőtt, 1780-ban, elbeszélte, hogy hitközségében a spanyol ritusú zsidók kívánsága ellenére, a kecsegehalat eltiltotta.[1])

1781 első negyedében meghalt. Hagyatéka fölött utóda Hirsch Levi rabbi 1785 aug. 14-én tárgyalt, felszólitván a rabbi árváinak gyámját, Liebmann Eisenstadtot, hogy Taytezak Izraelnek állitson ki egy generalis nyugtát, hogy a könyvtár elárverezéséből befolyt 225 fl. összeget, a rabbi fia, Gerson megkaphassa.[2])

Veje a tudós Benes Deutsch, azelőtt rabbiülnök Nikolsburgban, kinek itt nagy „jesivaja" volt, apósa mellett a rabbitanácsban müködött, meghalt, mint sirköve mutatja 1786-ban.

Sirfelirata:

פ"נ

איש כשר וישר, חסיד ועניו, אשר כל ימיו לא מש מאוהל של
תורה, ועמד תלמידים הרבה, ולמד וקיים מתורת ד' וחקה,
שמו נודע בשערים המצויינים בהלכה, ה"ה התורני הרבני הרב

מו"ה **בינש דייטש** זצ"ל,
דיין דק"ק נ"ש ורב דק"ק ט"ו
נ' ביום ש"ק ונק' ביום א' ע"ס.

תקום לפ"ק

megh. 1786 szombatján, Tisri 14.

1) וזה ח"י שנה הי' כאן הרב גדול בתורה וירא מו"ה יוחנן זצ"ל שהי' אב"ד בטו"ו וסיפר לי שהכפרדים דקהלתו רוצים שיתיר להם שטירלך ואמר בזה"ל ח"ו להתיר הנוהג להגים טמאים.

2) Protocoll der Temesv. Judengemeinde in Stritigkeit vom Jahre 1784—91: Rabbiner Hirsch Levy contra Liebmann Eisenstadt, als Gerhaber des verstorbenen Juden Rabbiner Jochanan seine Pupillen (No. 14).

R. ZEBI B. IZRAEL HA-LEVI.
(Hirsch Szegal.)

Mint a legtöbb rabbi ezen időből, ő is az örököstartományokból, Cseh-Morvaországból származott és Jochanan halála után 1781-ben lett megválasztva temesvári rabbinak. Ezelőtt valamely kisebb hitközségben müködhetett.[1])

Prágában Landau Ezekiel talmudi főiskolájában tanult és egyuttal 1757-60-ig gyermekeinek házi tanitója volt. Neve az 1781-82 decz. 28-iki tvi „Zsidó öszeirásban" található, (Conscriptio Judaeorum in Regio Camerali Civitate Temesvariensi de gentium pro Anno 1781-72 peracta. Ezen összeirás szerint Temesváron ekkor 72 család 318 lélekkel élt, ebből 12 család a Gyárvárosra esett.) és igy hangzik Hirschl Levy Rabinus, viduus (özvegy). Ebből háztartásbeli tagjainak számát is megtudjuk, volt egy kiskoru fia, egy k.k. leánya és egy k.k. szolgája, összesen 4 személy, névleg: Áron, huius filius, Chaia, huius filia, Beril, huius famulus. Egyik leánya: Vögele, ekkor már férjnél volt és 1820-ban chesvan 15-én a temesmegyei Román-Szt.-Mihály községtől egy órányira, az országuton megöletett.[2]) Évi fizetése 150 fl. volt, (vivit ex 150 fl. annuo salario).[3])

Nagytudományú, éleseszü, mélységes vallásosságu, felette jámbor pap volt Hirschl Levy, kit tanitója L., a kivel halachicus levelezésben állott, kitüntető czimekkel halmoz el.[4]) Emléke

1) Dr. Richtmann: i. m. 337 l.

2) A héber „Sterbeprotocoll" 1820 évről következőképpen emlékszik meg róla:

האשה ביגלה בת אמ"ו הרב מ"ה צבי הירש נהרגת יום ד' ט"ו מרחשון תק"פ ונקברת על עין הדרך רחוק מכפר סענמיהייא שעה א' ואילן של ערבה עומדת בראשה, אח"כ על ידי השתדלנות הי' מביא אותה על קבורת אבות.

3) A Rabbi fizetését is a „Zsidó-Rendtartás" (Judenordnung) állapitotta meg, ugyszintén stoláját. I-sö oszt. eljegyzés 1 frt. 30, II-od oszt. 45 kr. I-sö oszt. esküvő 30 kr. II-ik oszt 15 kr. Soványnak, sőt nevetségesen csekélynek látszik ezen fizetés, ha azonban tekintetbe vesszük, hogy akkor egy mérő buza 36 kr.-ba, egy font hus 3—5 kr.-ba, sőt 1718-ban egy tehén borjuval együtt egy frtba került, akkor ez igen jó fizetés volt. Dr. Singer J. i m. 13 l.

4) N. B. Jore-Dea II. 28 הרב הגדול מעוז ומגדול החכם השלם אוצר בלום כבוד מו"ה צבי הירש סג"ל אב"ד דק"ק טו"ו.

ezen név alatt „R. Herschele Charif" maradt fenn.[1])

Ő volt az[2]) ki 1782-ben a nagy emóciót előidézett „kecsege ügyet" meginditotta, a mely körül azután egy heves és elkeseredett vita keletkezett. Spanyol hivei ugyanis, kik Törökországból kerültek Tvra és ott a kecsegét minden vallási akadék nélkül ehették, itt sem akartak lemondani ezen izletes halfajról, felkérték tehát Hirsch rabbit, hogy ritualiter azt Tvra is engedélyezze. Erre tanitója Landau, korának legnagyobb tekintélye elé terjeszti a kérdést, ő hozzá fordul és tanácsot kér mesterétől, vajjon a „kecsege" (Stierl, Acipenser ruthenus pygmaeus) a tiszta halnemek közé tartozik-e, mely ehető[3]) ?

Miután pedig a kecsege csak a délvidéken, az Aldunán és a Feketetengerben található, beküldött e halnemből egyúttal Landaunak Prágába a tvi „deligenceal"[4]) (gyorsposta, mely minden nagyobb postaállomáson lovakat váltott, igy bonyolitották le akkor a forgalmat) 2 példányt, hogy önészlelés alapján határozza meg, vajjon a tisztaság kriteriumai : „uszószárny" és pikkelyek találhatók ezen halakon ? [5])

Landau válaszában minden kétségen felül megengedhetőnek jelentette ki a kecsege evését, mert szerinte testének jobb és baloldalán vannak pikkelyei, ha másnemük is mint más halaknak, melyek, ha kézzel nem is, de késsel eltávolithatók.[6])

Midőn azonban Chorin Áron aradi főrabbi is a tiszta halfajok közé sorozta a kecsegét, e miatt azután egy valóságos ichtologiai vita indult meg, egy nagy hadakodás, és elkeseredett harcz, melyben nemcsak a legtöbb magyar rabbi, hanem a külföldi rabbik is résztvettek.[7])

1) Dr. Löwy i. m. 79 l.

2) És nem Oppenheimer Hirsch, mint Dr. Schnitzer Ármin hiszi. מגלה טמונות 99 l. (Hazofe első évfolyam III. füzet.)

3) N. B. u. o.

4) ששלח שטירל על דעלישאנץ לפראג Grieszhaber Isac : Makel Noam 6 a)

5) A biblia törvénye szerint ugyanis csak azt ehetjük mindabból a mi a vizben létezik : a minek uszószárnya és pikkelye van. De mindaz a minek nincs uszószárnya és pikkelye, a tengerekben és folyókban, a a vizek minden csuszó-mászója közül és minden élő lény közűl, mely a vizben van, undok ez nektek. III. M. IX, 9, 10. Nachmani hozzáfűzi commentárjában : קשקשים נקלפים Olyan pikkelyek, melyek eltávolihatók.

6) שדג ששלח לכאן טהור הוא בלי ספק כלל... ומה בכך שאינם נקלפין ביד הלא נקלפין בכלי... (Makel-Noam 4. a. és b.)

7) A berlini, fürthi, glogaui, nikolsburgi és kolini rabbik mindannyian

A harczot a Krakóból származott Grieshaber Isak paksi rabbi inditotta meg, ki forrongásba hozta a vallásos kedélyeket és felszólitotta a rabbikat, hogy Chorin ujitásai ellen nyilatkozzanak. Ezen nyilatkozatokat Makel-Noam cz. vitairatában (Wien 1794) összegyüjtötte és minthogy Landau döntése előtt mindenki meghajolt, azt hiresztelte, hogy a prágai főrabbi visszavonta engedélyét a kecsege ehetőségét illetőleg, a mit meg is irt a tvi rabbinak. Szégyenszemre azonban Landau fia: Sámuel és az egész prágai béth-din határozott hazugságnak nyilvánitotta Grieshaber szavait, a viszavonást, שקר מוחלט, sőt személyét sem kimélte, שקר ענה בשם אאמ"ו ז"ל és הוחזק כפרן בעסק זה. Chorin az „Imre-Noam" és „Sirjon-Kaskasimt" irta ellene. A kecsege ellenesek kizárják a túlvilági életben a Leviathan (óriás nagyságu hal) lakomából, — mely a jámboroknak és igazaknak van föntartva, — mindazokat, a kik a kecsegét eszik.

Landau Aruchja szerint (Prága 1818) ez a hal azonos a talmudban emlitett **sibutával,** melyet Rav Papa minden szombatnak a tiszteletére maga sózott be (Kiddusin 48). A kecsege tehát a megengedett halak közül való, melyről Chulin tract. 109 b. is szól.[1])

Hirsch meghalt 5557-1797-ben, vasárnapon kislev 17-én. [2])

Romlatag, homokkőből volt sirköve, melynek feliratát Dr. Lövy (i. m.) ennek folytán csak hézagosan tudta kibetüzni, már teljesen szétmállott, veszendőbe ment. A teljesség kedvéért itt közlöm:

Sirfelirata:

פ"נ
עטרת צבי מחזיק
אורה של תורה
צבי...
באורייתא...
יושב ודורש...
טוב לעמו ה"ה...
ורבינו נשיא...
צבי הירש...
הר"ר ישראל...

Chorin ellen nyilatkoztak. U. o. 16a, 17a. 18b. 29a.

1) כל דאכר לן רחמנא שרא לן כוותיה... חזיר מוחא דשיבוטא...

2) A Sterbe-Protocollban következőkép van bejegyezve: הרב המאור הגדול מו"ה צבי הירש סג"ל אב"ד דפה נו"נ ביום א' י"ז כסלו תקנ"ז ליגע אצל הספרדים.

Hirsch Szegal rabbi halála után a község mindjárt hozzálátott a rabbiszék betöltéséhez. Három jelölt volt: Choriner Áron aradi rabbi, a lublini és sambori rabbik (lengyelországiak). A Menachem Amigo zsidó-biró elnöklete alatt, 1797 ápr. 16-án tartott választó gyülésen Choriner Áron 20 szavazattal lett megválasztva tvi rabbinak.[1]) Fixumát következőképpen állapitották meg: heti fizetése 4 rajnai frt és szabad lakás. Choriner azonban ezen fizetést keveselvén, levélileg kérte, hogy hetenkénti fizetését 30 kr.-al emeljék, a két ünnepi hónapban (niszán és tisri) pedig kettős fizetést kér, azonkivül nagyobb rabbilakást, minthogy a mostanit kicsinynek találja. Az 1797 Május 7-én tartott gyülésen részben teljesitették Choriner kérelmét, ugylátszik azonban, hogy ő evvel nem volt megelégedve és megmaradt továbbra is aradi rabbinak.[2])

Abelesz Wolf szécsényi rabbit akarták azután tvi rabbinak megnyerni, őt jelölték a megüresedett állásra, időközben azonban somogyi megyés rabbinak hivták meg, a melyet el is fogadott.[3])

A választás tehát az erdélyi származásu és már akkor nagy hirnévnek örvendő Oppenheim David b. Czevi-re esett, ki 1798-ban Almásról (Erdély) került ide, innen azután neve Almás Dávid, melyet lakóhelyéről kapott, igy fordúl elő Landau responsumában (J. D. 81 szám), valamint a Makel-Noamban (18 b).

Magosmarton, Betlen melletti kis faluban (Szolnok-Doboka m.) született és apja Czevi is nagy talmudtudós volt.[4]) Nagyhirü

1) „Vermög eingeholten Vota, hatte der Aron Choriner Arader Rabbiner 20, Der Lubliner aus Böhmen ! (Lengyelország helyett) 13, Der Szamborer 3. Nachdem der Arader Rabbiner 20 Vota hat, so wurde derselbe zum hiesigen Rabbiner aufgenohmen und bestättiget". Protocoll der T.v Judengemeinde 1797 Nr. 6.

2) „Wurde einstimmig beschlossen, dass ihme Rabbiner die wöchentliche anverlangte 4 fl. 30 x wirklich zuerkannt, und bewilliget werden sollen, von dem doppelten Gehalt der zwei Feuertagsmonate will die Gemeinde nichts wissen und kann also ein solches Begehren nicht gewilligt werden. Das Quartier betreffend, ist ihme das kleine Zimmer dem Communitätssitzungszimmer gegenüber, ohnentgeltlich zu seinem Gebrauch überlassen worden, wofür die vorigen Rabbiner monatlich 2 fl. entrichten mussten." U. o. No. 7.

3) Dr. Richtmann i. m. 237 l.

4) Téves Grűnwald [Hajhudim b'hungaria 78 l.] feltevése, hogy a soproni rabbi József, lenne C. Dávid tvi rabbinak az apja.

ősöknek, régi előkelő rabbicsaládnak volt a sarja, dédunokája Morva országos és későbbi prágai főrabbinak, Oppenheim Dávidnak[1] (1664-1736), a hires bibliophilnak, kinek gazdag könyvtárát a világhirü oxfordi könyvtár (Bodleyana) vásárolta meg. E család, melyhez I. Lipót híres udvari bankárja, a nagystilű financier Oppenheim Sámuel is tartozik, a Majna melletti Oppenheimból származott,[2] melytől nevüket kapták, egyik ága azután a XVIII. század elején vándorolhatott be Erdélybe.

Tanitói voltak: Barby Meir pozsonyi és Jeremiás nagymártoni (Mattersdorf), később abauj-szántói rabbik. Utóbbitól nyerte rabbi autorizációját is, ki fölkérte, hogy tilalmával szüntesse meg Temesváron a kecsege és tok evését,[3] a mit ő meg is tett.

Neve, Szofer Mózes pozsonyi rabbi responsumaiban található egy rabbiválasztási ügyből kifolyólag, melyet az ő tudta és beleegyezése nélkül hajtottak végre, holott szerződésileg ezen bánsági község hozzá csatlakozott már 8 évvel ezelőtt.[4]

1805-ben approbálta a kerületéhez tartozó verseczi község alrabbijának,[5] Munkács Izsák b. Eliezer «**Ohel Jiczchok**» (sakterek kézikönyve) czimü művét.

Három fia volt: Mózes, ki a gyárvárosban volt rabbiülnök,[6] Hirsch, utóda a tvi rabbiságban és Jakauv, sámsoni rabbi. Meghalt 23 évi itt müködése után 1821 év, Adar 21-én. Halachicus és agadicus munkái csak kéziratban maradtak reánk, de az idő multával elvesztek, úgy, hogy csak egy munkája a Torára **Nachalat Dovid** maradt meg, melyhez az előszót Aszód Juda duna-szerdahelyi és Paneth Mendel dési rabbik irták, uno-

1) Billitzer Efraim betleni rabbi h. levele nyomán.

2) Dr. Max Grünwald: Samuel Oppenheimer und sein Kreis, 36 l.

3) Makel-Noam 18b.

4) Chatam-Szofer, Jore-Dea 227 sz.

5) Verseczen csak a 19-ik század kezdete óta létezik hitközség és a tvi rabbinatushoz tartozott. Ugyanazon század harmadik évtizedében épült fel templomuk. 1873-ban önállósitották magukat, mikor is dr. Szidon Adolfot választották meg ker. főrabbinak. L. Milleker Bódog: Versecz város történetét II. köt. 316 l. Munkács Izsák Verseczen van eltemetve, sirfelirata következő: לזכר עולם יהי׳ צדיק׳ ידובבו שפתי צדיק בפעולתו׳ צדק פעל במעשי׳ אצבעותיו׳ חק חקק לעולמים בחכמתו׳ קינה ונהי עלי גויתו׳ ה״ה הרב המופלג בתורה ויראה מו״ה יצחק בעל חמחבר ספרים אוהל יצחק ובית יצחק בשם טוב נ׳ ערב ר״חאדר בשנת תק״קלפ״ק תנצב״ה׳ megh. 1830 év Adar ujholdjának előnapján.

6) Sirfelirata, mely testvérétől Hirschtől származik, igy szól: הוי אחי׳ הוי חמדת לבי׳ איש צדיק התור׳ ומופלג מו״ה משה אפפענהיימער עלה למרום ב׳ טבת וג׳ ג׳ טבת תר״א megh. 1840 decz. 26, 5601 Tebet 2.

kája Mandl Dávid Beszterczéről sajtó alá is akarta rendezni, itt járt T.vott évekkel ezelőtt és az itteni hitközségek támogatását kérte, a mit ezek meg is igértek, de nem tudni mi okból, a mű kiadása eddig elmaradt. Feleségének neve «**Tamar Lea**» volt.

OPPENHEIM DÁVID SIRKÖVE

Sirfelirata :

הוי אדון, הוי אביר הרועים, שר התורה ודורשה, גזר תפארה אבי החכמה, מישב מלחמה שערה, המגיד מישרים, חן מליצותיו קהלות יעקב לאשרה, קרא על משמר משמרת הקודש יעקב מורשה אלופינו מאור עינינו, אדונינו ורבינו הרב הגאון

מו"ה **דוד אופנהיים** זצ"ל,

עלה אל אלהים ביום ו' עש"ק פרשת כי תשא את ראש כל

עדת בני ישראל כ"א לח' אדר ראשון ונ' ביום א' כ"ג אדר התקפ"א לפ"ג תנצב"ה, בסתר עליון יהי מגורו, זיו השכינה ילך נכוחו, תורתו תהי מבטחתו, ובהקיצו היא תשיחו, כיראו"א.

megh. 1821 szökőévében Adar I. péntekén.

Mellette, mint „maggid" és „dajjan" segédkeztek: **Mózes és Mózes Dávid b. Baruch.**

Mózes Maggidnak sirkövét nem találtam, de a héber Sterbe-Protocollban róla a következő van följegyezve: הצדיק מו"ה משה מגיד זצ"ל נ' יום ה' כ"ז אייר תקע"ג ולא קם כמשה עוד, אשרי' ואשרי גופו.

megh. 1813 csütörtökén = 5513 Ijjar 27.

Mózes Dávid b. Baruch rabbiülnök sirköve.

הוי אדון, הוי איש אמת, המוכתר בכתר ת' מעשים טובים ושם טוב משמן הטוב, את ד' התהלך כל ימיו, דורש טוב לעמו זרעו לרוב אחיו, הוי חסיד, הוי עניו ספדו עליו, הדיין הישר והצדיק והעניו

מו"ה **משה דוד בן מו"ה ברוך** זצ"ל

נכסף אל קדושיו ושבה אל אלהים נפשו, יום ב' דחה"מ פסח[1] י"ח ניסן תקפ"ב לפ"ק.

תנצב"ה.

megh. $\frac{1822}{5582}$ pesach félünnepének 2-ik napján, április 9-én.

R. OPPENHEIM ZWI (HIRSCH) b. DÁVID.

1793.-ban született Almáson. Apja örökébe lépve, 1821-ben, még elég fiatalon — 27 éves korában — foglalta el a temesvári német és spanyol hitközségek rabbiszékét.[2] Hires mesterei: Benedikt Markus, Morva országos főrabbija Nikolsburgban, Münz Mózes budai és Szófer Mózes pozsonyi főrabbik, kiktől rabbioklevelét nyerte, már ekkor a legkitüntetőbb cimekkel illették.[3] Általánosan a „**Gaon R. Herschele Temesvarer**"-nek nevezték. Ismert és nagyrabecsült név volt ez mindenütt.

1) A St. Prot.-ban נאמן דק"ק ט"ו-ként is szerepel és a dátum nem egyezik a sirkővével, ott יום ד' ג' דחה"מ של פסח áll.

2) Lásd alább 24 oldal 2 jegyzet.

3) Utóbbi Ch. Sz. Jore-dea 217 sz. „gaon, chacham és cadiknak" titulázza.

Éles logikájú, pallérozott elméjü, gyakorlott tollú, nagy jámborságú és tudású rabbi volt, de türelmes, minden fanatismus nélkül, mély bölcseségü, elfogulatlan, béke és emberszerető, szerény, elsőrangu talmudi tekintély, a rabbinicus ismereteknek hatalmas cédrusa, akinek neve az ország határán túl terjedt és szakvéleményét külföldről is kikérték.[1])

1) Az „Allgemeine Zeitung des Judentums" 1859 év, jun. 30-ról igy ir haláláról: „....Noch war sie feucht die gewandte Feder, mit der eben

Hatásköre az egész temesi Bánságra kiterjedt. Ő volt a türelmi adóügy választott elnöke és a zsidó iskolák felügyelője. Hivatalos beadványain és iratokon, mint „Nemes Temes megyei s' őrvidéki fő Rabby" irja magát alá.

Bárha a régi iskola neveltje volt és a régi rituson, szokásokon és hagyományon lelke minden szálával csüngött, a korszerü, mérsékelt haladásnak, az Istentisztelet nemesitését célzó törekvéseknek és követelményeknek, igy karének (Chor) behozatalának, mely 1835.-ben különösen Makón nagy hullámokat vert fel, — nem állott útjában. Nem idegenkedett a világi tudástól sem, elég szépen beszélt németül is, jó szónok volt és országos ünnepélyek alkalmából tartott német beszédeit ki is nyomatta.[1])

A leghivatottabb és leghiresebb orthodox rabbik közé tartozott, de nem talált semmi megütközni valót azon, hogy a régi tvári zsinagógában az emelvény, a Bima (Almemor), melynek elhelyezése a zsidóságban heves pártharcokra adott alkalmat (Almemor-ügy), közvetlenül a frigyszekrény előtt volt elhelyezve, vagy hogy a helybeli szefard templomban a nyugati oldalán állott, sőt — horribile dictu — az 1843, május 19.-én tartott szegedi zsinagóga felszentelésén személyesen is

eine jener verwickelten „Saaloth" gelőst, wie sie häufig aus der ganzen Österr. Monarchie aus Polen, Russland, Frankreich und Italien an Ihn zu ergehen pflegten und die er gewőhnlich entscheidend erledigte und des geistreichen Rabbis Hand war bereits erstarrt.... eine talm. Grösse, ein Mann von welchem man eigentlich nicht wissen konnte, ob hohe Gelehrsamkeit oder Demut und Bescheidenheit, ob Frömmigkeit, oder Toleranz im edelsten, weitesten Sinne, ob seine grosse Erfahrung und Menschenkenntniss, oder jene arglose, bis ans Ende bewährte Kindlichkeit, ob Menschenliebe, Geduld und Resignation, oder Sanftmut und Friedliebe den Grundzug seines Charakters ausmachte."

1) Oppenheim, Dávid Hirsch: Anrede, welche bei Gelegenheit der glücklichen Genesung unsers Kaisers und Kőnigs Franz I. vorgetragen wurde. 4 r. 14 l. Temesvár évsz. n. nyomatott Klapka József nyomdájában. Oppenh. Dávid Hirsch: Trauerrede über das Hinscheiden Sr. Majestät Franz I. nebst andächtigen Gebethe in d. Synagoge zu Tv. den 23.-ten März 1835. 8. r. 11 l. Temesvár 1835. Nyomatott Beichel József nyomdájában. O. D. H.: Rede und Gebeth bei Gelegenheit der Beleuchtung am 18 April 1836. als am Vorabend des glorreichen Geburtstages Sr. Majestät unseres allergnädigsten Kaisers und Kőnigs Ferdinand V. vorgetragen. Negyedik beszédét, mely 1850-ben, a király születésnapja alkalmából jelent meg, a sok sajtóhiba miatt elégette. Hitk. j.könyv 1850. 67. sz. Szófer Mózes végrendeletében eltiltja a chorális Istentiszteletet és a német hitszónoklatokat

résztvett, pedig ott sem állott az almemor a középen.[1])

Irodalmilag is müködött. Müve : ספר עיני הדעת, כולל שני מאמרים ראשון עומד מול עיני בשר והשני ידבר בקיום נפש האדם בשאריתה. Quellen des Wissens, mit Anhang zum Werkchen Éné Hadaath : Vertheidigung an Herrn, Herrn Jacob Beer in Arad. Ofen 1829, gedruckt in der königl. ung. Universitäts-Buchdruckerei.[2]) Az Éné Hadaath héberül van megirva és két részre osztva, a függelék azonban német és zsidó-németül.[3]) Az első rész a cimlap szerint a testi életre, a második a lelkiekre, a lélek halhatatlanságára vonatkozik. Tulajdonképen vitairat ez, Chorin Áron aradi rabbinak az „Igeret El-Asaph"-ban[4]) lefektetett reformeszméi ellen. Chorin ugyanis hivatkozik Maimonides szabályelvére, Hilchoth-Mamrim 2. 4. mely szerint, miként az orvos a beteg testrészt, a kezet, a lábat amputálja, hogy betegének életét megmentse, igy jogában áll az illetékes vallás-hatóságnak is az idő parancsolta szükséglet szerint egy vallás-parancsolatot, vagy tilalmat felfüggeszteni, ha ezáltal sok ingadozót visszavezethet a valláshoz. Oppenheim czáfolja Chorint és kimutatja, hogy Maimonides ezen szabályelve csak a pillanat és a körülmények sürgősségére הוראת שעה és nem végleges felfüggesztésére vonatkozik, mert mihelyt ezen sürgősség megszünt, teljes integritásában fentartandó újfent a törvény, melyet specialis esetben, p. o. életmentésnél időlegesen felfüggesztettek.[5])

A függelék egy apologeticus magyarázat a נקום לעינינו וגו' imaformulára vonatkozólag, melyet válaszként Beer Jakabhoz Aradra intézett.

O. ezen müvét megelőzi két approbatio: Münz Mózes ó-

1) Löw L. : Gesammelte Schriften, IV. 94.

2) A cimlapon mint az askenaz és szefard hitközség rabbija szerepel מאת הירש ב"הרב רגדול מוהר"ר דוד א"ה העובד בקודש בקהל אשכנזים וספרדים בעיר ט"ו E mü nagyon ritka.

3) Tulajdonkép három részből áll. Miként Mandl B. úr velem közli a N. Muzeumban levő müvecskében a שני kéziratilag ki van javitva שלשה-ra, mely a könyv beosztásának tényleg megfelel. A harmadik rész vallás-ethikai.

4) A. Chorin : Igereth El.-Asaf od. Sendschreiben eines africanischen Rabbi an seinen Collegen in Europa. Prag, 1826.

5) חלל עליו שבת א' כדי שישמר שבתות הרבה (Joma 85 b.) ואל המרכז הזה תסובבנה דברי הרמב"ם ועל הסברה הזאת בנה ביתו שם ... וכן אם ראו ב"ד לפי שעה, ולעבור על מ' לא תעשה, כדי להחזיר רבים מישראל לדת ... עושין לפי שעה, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה, כדי שיחי' כולו כך ב"ד מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה, כדי שנתקיימו כולם בדרך שאמרו חז"ל חלל עליו שבת אחת וגו' E. H. 28

budai és Szófer Mózes pozsonyi rabbitól, valamint egy szép héber dicsérő versezet a szerzőre, igy aposztrofálván őt עוד בן דוד חי, a ki Izrael szőlőskertjét a rombolók ellen megvédi.[1])

Ezen munkája által hirneve mindinkább növekedett, messze vidékre elterjedt és igy érte azon megtisztelő kitüntetés, hogy 1829 évének végén, ő volt egyik komoly jelöltje a pesti diszes rabbi-állásra, miután annak rabbija, Wahrmann Izráel meghalt.[2])

Az 1844-iki aug. 20 és 21-én, Horovitz Feivel pápai rabbi kezdeményezésére a tolnamegyei Pakson tartott rabbigyűlésen, mely a zsidó hierarchia megszervezésére, a braunschweigi zsinat korszerü ujitásai ellensulyozására hivatott össze, Oppenheim is résztvesz és Horovitz inditványával szemben teljesen Schwab Lőw pesti rabbi culturális véleményéhez csatlakozott, a kit törekvéseiben támogatott. És bárha ő volt az, ki Chorin ellen föllépett, békés természetére vall, hogy csakis az ő ajánlatára és közvetitésére hivták meg Chorint ezen gyülésre.[3])

Mint Temesmegye s a katonai őrvidék rabbija, egyedül neki volt kizárólagos joga a megyében esketéseket végezni, ezen jogát azonban, mely szerint „a fő Rabbiner hire nélkül házassági összvekelések el vannak tiltva" (1836 évi 1443 sz. megyei határozat), ú. n. zúgrabbik (házitanitók) megcsorbitották és tudta nélkül eskettek, panaszszal fordúl tehát a Ns. vármegyéhez és kéri „hogy az 1836 évi zsidók házassági és esketési tekintetéből hozott végzést felélesztení és a zsidók házasságra kelésök ügybeni őrködhetést magának az egész megyében föntartani, rendeltessék."

Ebben az ügyben, miután a jogsérelmek ismétlődtek, 1846, nov. 23-án a következő beadványt intézi a vármegyéhez.[4])

TEKINTETES NEMES VÁRMEGYE!

Az 1836-ik Április 18-án tartatott gyülésen 1443 sz. alatti határozatnál fogva alázatosan alul irtnak mint fő

1) A vers alá אח"ס van jegyezve pesti kelettel 1829. Elul 4. Hogy ki rejlik ezen abbreviatura alatt, kikutatni nem tudtam.

2) Dr. Büchler S.: A zsidók története Bpesten 412 o.

3) L. Löw: i. m. II. 371.

4) Temesmegyei levéltár 5134-846 sz. Oppenh. mint erdélyi ember valószinüleg beszélt magyarúl is, de nem annyira, hogy irásban magyar beadványt fogalmazhatott volna. E beadványban csak az aláirás a sajátja, a kérvény más kéztől van.

Rabbinusnak hatalmába adatott, hogy a Héberekneк ezen vármegyében az ő tudása nélkül házasságra lépni valamint mindenkinek az ő megegyezése nélkül házasságokat összekötni tilos.

Mégis Topolovecz, Stancsova, Lippa, valamint más nekem ismeretlen hellyeken házasságot kötettek, és ha a' parancsolatra figyelmeztetnek, annak nemtudásával magokat mentegetik.

Nem tekintvén ezt, hogy ezen Ns. megyében lakó Héberektül más hasznom mint a' házasságbóli nincsen valamint több reám háritott terheket: mint az utolsó katonafogdosásban a' járásokban, valamint az esküvéseket ellátni s. a. t. csupán csak a' vallásnak fentartására, ne hogy törvénytelen házasságok történjenek és a' legfőbb parancsnak szerint, hogy valami külhoni korhelyek lakásukat itt fel nem ütnék, eleget tenni; bátorkodom egy Tk.ttes Ns. Temesi Megyét alázatossan kérni, engem avval megkegyelmezni, hogy minden Járásbeli szolgabiró Úr az ő Járásban lakó Héberekneк ezen érintett régi parancsot, hogy sem házasságra lépni, sem azt összekötni tudásom és engedelem nélkül nem szabad, sőt hogy házassági könyveimet tarthassam, azok is kik ezen Megyebeliek más Megyébe nősülni akarnak, nálam magokat jelentsenek szigoruan és büntetés alatt kihirdetni méltóztassanak.

Azon édes reményben, hogy Egy T.tts Nemes Temesi Megye az Isteni és országi törvényeit épségben tarthatni igazságos kérésemet kegyessen tellyesiteni fogja

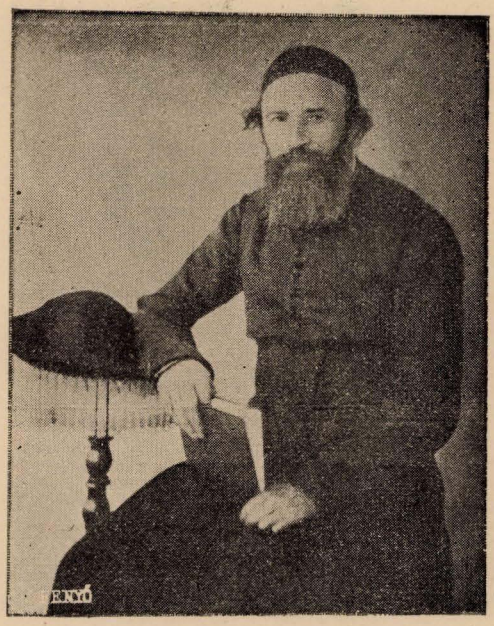
maradok
Egy Tekintetes Ns. Temesi megyének
leg-alázatosabb szolgája
OPPENHEIM DÁVID,[1]) HERMAN
Nemes Temes Megyei s' örvidéki fő Rabby.

Temesvár Nov. 23, 1846.

1) Különös, hogy a megyei beadványokon, valamint nyomtatott beszédein **Dávid, Hermann** néven szerepel. A szájhagyomány itt azt tartja, hogy apja (Dávid) halála után rendes nevéhez még e rendkivüli nevet is fölvette, a mi szefard szokás. Külömben nagy betegségében a **Josua** melléknevet is kapta, igy fordúl elő sirkövén valamint az 1859 évben Silberer Márcus v. ujvidéki rabbisági elnöknek egy kényes válási ügyben adott válaszában (Széfer Tsuba Lmore Dachjoban) ekkor már betegeskedett és

Tanitványai kérésére, sajtó alá kezdte rendezni nagyszámú responsumait, megkezdett munkáját azonban be nem fejezhette, mert betegsége ebben megakadályozta, úgy hogy ezen gyüjteménye nyomtatásban nem jelent meg.

Tanitványai közül hiressé váltak: **Hirsch(l) Lipmann szabadkai és Baruch Ruben bécsi rabbik.**[1])

LIPPMAN HIRSCH
GEB. IN TEMESVÁR.
OBERRABBIZU M. THERESIOPEL

Mint a 48-as idők főrabbija a márciusi napok nagy vivmányainak hirére, a többi felekezetekkel egyetemben a Jenő herczeg-téren felállitott négy ima sátor egyikében márc. 22-én, a zsidók számára hálaadó Istentiszteletet tartott. 1849-ben azonban Temesvárnak 107 napig tartó ostroma alkalmából sokat szenvedett ő is, az ostromlott várban lakván félelem és rettegés között élt, ragály, tifusz, cholera, nyomor pusztitott, a kartácsok és ágyugolyók a „Judenhofban" is, hol ő lakott, kárt tettek és ezért, midőn Rukavina báró várparancsnok kérelmére, gróf Vécsey jul. 2-ára szabad

igy irta magát alá : החלוש עמוס טרדות רבות ותלאות כותב ברפיון ידים, יהושע צבי אפפענהיימער
Egyszer „Oppenheim"-t, máskor Oppenheimert használ.

1) **Hirsch L.** 1804-ben Temesvárott született, hol apja Hirsch Jakab kereskedő volt. Tanulmányait itt Oppenh.-nál és Szofer M.-nél Pozsonyban végezte. 34 évig volt szabadkai főrabbi. A paksi orsz. rabbigyülésen, mint titkár ő vezette a jegyzőkönyvet. Izráel eme jelese megh. 56 éves korában 1860 év niszan 6. Fia: Hirsch Ignátz, a temesvári ügyvédi kar nesztora. Tanitványa, Handler Mark a néhai tatai főrabbi (Dr. Hevesi Simon pesti vezetőfőrabbi apja) igy nyilatkozott mesteréről: „Rendkivül sokat köszönhettem neki. Tőle tanúltam a héber grammatikát, ő óvott meg engem a hitszónoki irásmagyarázat (maggidusz) szokássá vált ferditéseitől, ő mutatta meg nekem az exegésis helyes utját, neki köszönhetem világi is-

RUBEN BARUCH
CHACHAM. WIEN. GEB. TEMESVÁR.

kivonulást engedett, a nem combattans polgárságnak, Oppenh. is távozott a várból, ki a nehéz napokat Szakálházán töltötte.

Életének tragicus eseményeként emlitik, mint hagyományt, hogy megérezte leányának halálát. 1839 év jun. 23-án ugyanis, Lugosra utazott, hogy szombaton a gyülekezetben a Thóra szent szavait hirdesse, alig érkezett oda a körülötte összegyült hivek előtt kijelentette, hogy azon érzése van, hogy családját valami nagy szerencsétlenség érte és azért kocsijával azonnal vissza utazik. Balsejtelme igaznak bizonyult, éppen akkor érkezett T.várra, midőn 18 éves viruló, hajadon leányát, Reginát, kit elutazásakor teljes egészségben hagyott vissza, korai sirba fektették. Sirkövén czélzást is tesz ezen körülményre. Atyai nagy fájdalmának a következő sirfeliratában adott kifejezést :

בתי רבקה, הלכתי ואת ברה כשחר, אויה לי השוד והשבר,
כי באתי והנך בקבר, יפיפית, בכשרון מעשיך נתעלית, אח
ואחות יבכיון, אב ואם מר ידמעון, הבתולה הצנועה

רבקה

בת הרב מוה"ר צא"ה נפטרה ביום ה' ונקברה ביום ו' ט"ז
תמוז תקצ"ט לפ"ק.

meghalt 1839 csütörtökén, junius 27.

---

meretem javarészét, a tőle hallott remek szónoklatok vetették meg alapját.... az ő kristálytiszta jelleme, az ő fényes papi erényei maradandó hatást gyakoroltak reám." (Jubiláris emlékmü Handler Márk tatai rabbi 40 éves hivatali jubileuma alkalmából 6 o.)

Baruch Ruben szintén Temesvárott született és a bécsi török hitk.

Fordítása: Leányom Rebeka! Elmentem és te tiszta, mint a hajnal, ó jaj nekem! a pusztulás és szerencsétlenség (miatt), mikor visszajöttem már sirban voltál. Te szépségem! Nagynak mutatkoztál tetteid tetszőségével, fi-és nőtestvéreid siratnak, apád és anyád keserves könynyeket ontanak a jámbor hajadonért. Rebeka, O. Hirsch rabbi leánya, aki elköltözött az élők sorából, 5599 év csütörtökén és eltemettetett pénteken, Tamusz hó 16.-án.

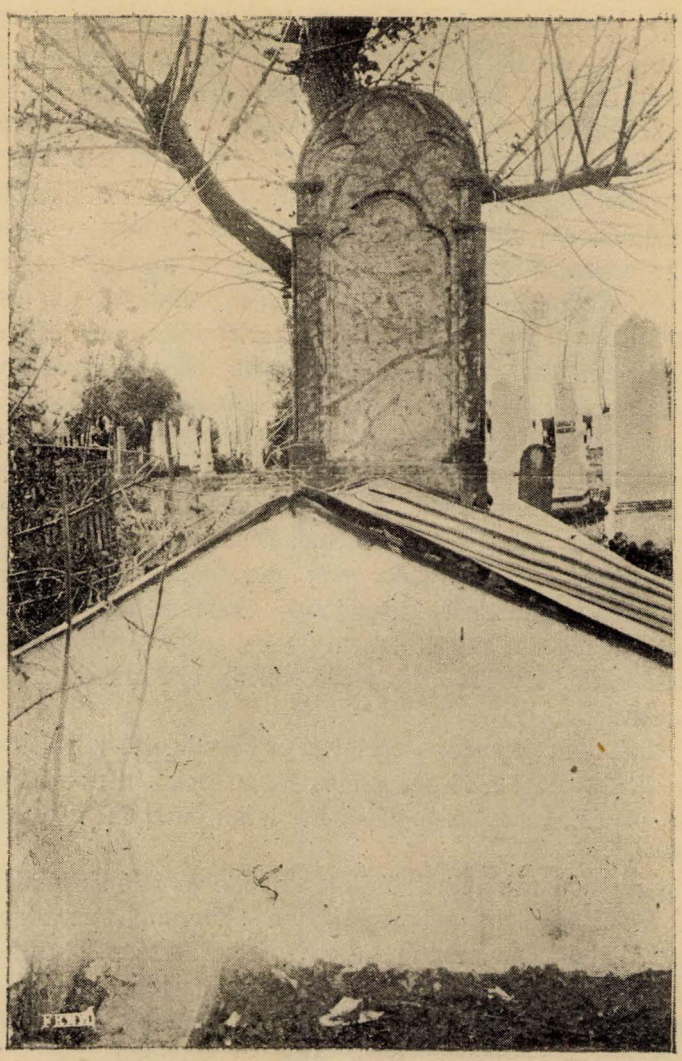
Mint nekem az itteni öregek, emlékezetők alapján, évekkel ezelőtt elbeszélték, O. a várfalakkal bekeritett Belvárosban (מוקף חומה) Purim másodnapján (Súsan Purim) is felolvastatta a Megillát שמחה אגב, de benediktio nélkül. Sirfelirata szerint nagy jótevője volt a palesztinai szegényeknek, kiknek érdekében sokat fáradozott. Háboritatlan békében élt hitközségével, mely csak egyizben zavartatott meg, midőn az 50-es években, az uj idők szellemének mindinkábbi terjedésével, a fölvilágosodott előljáróság, egy modern, a tanügyben tökéletesen jártas, korszerü hitszónokot akart melléje alkalmazni; ő ezt nem engedte meg, hanem teljes erejével ellenállott ezen mozgalomnak és a hatóság segitségével eltiltatta egy ily állás rendszeresitését.[1])

Külömben állandó szeretettől és becsüléstől körülvéve müködött itt 38 évig, 1859-ben junius 20.-án bekövetkezett haláláig, midőn is életének 66.-ik évében Isten magához szólitá hü szolgáját.

Nagynevü rabbijának örök nyugvóhelye felé sirboltot emelt hálás hitközsége, a melyhez kegyes látogatók zarándokoltak mindig. Ujabban azonban — temetőnk keresztény főkertészének Oppenh. sirjával kapcsolatos szerencsés hazajövetele a háboruból, melyet a rabbi csodatevő erejének tulajdonitott, melynek hire terjedt, — a háborús pszichosis, a mostoha körülmények, a szomorú gazdasági viszonyok csodatevőt csináltak a már 69 éve sirba porladozó O. rabbiból, kinek sirját különös cultusszal

chachamja és a nagyhitközségnek rabbitanácsosa volt. 1860-ban kiadta másod izben Asulai, Birke Jósef cz. munkáját, melyhez előszót is irt. Megh. 1875 év májusában, életének 64-ik évében. (Dr. Isaac Gastfreund: Die Wiener Rabbinen 110) Apja: Juda helyben, mint a t.vi spanyol hitk. chachamja és chazanja müködött. L. alább.

1) Hitközségi jkönyv 64. sz. 1859 jan. 9. Ily erélyt tanusitott azokkal a boltosokkal szemben is, kik szombaton nyitva tartották üzleteiket, ilyenkor hatósági intervenciót kért.

OPPENHEIM D. HIRSCH
SIRBOLTJA.

veszik körül és akárcsak a sátoraljaujhelyi csodarabbinak, Teitelbaum Mózes sirját, ki a chaszideusok vezére volt és amuletteket osztogatott, a zarándokolók nagy tömege látogatja, de nemcsak zsidók, hanem mindenféle nemzetiségü és felekezetü emberek: románok, magyarok, németek és szerbek egyformán.

A bádogtetővel fedett kripta, mely felett egy eperfának galyai

terpeszkednek, valóságos zarándokhely lett és naponként tele van papirlapokkal, melyre a látogatók szivük óhaját, kéréseiket, könyörgésüket, panaszaikat és kivánságaikat irták és a szent rabbitól várják sorsaik jobbra fordulását, kivánságaik teljesülését, betegségükből való gyógyulását.

Naponta virágokkal van boritva e kis mausoleum és azonkivül számos mécses és gyertya ég körülötte a zarándok-sereg jóvoltából, a mely már nem is zsidó szokás. דרכי אמרי [1])

A gyülekezet gyászszegélyes papiron a következő nyomtatott halotti jelentést küldte szét az ország hitközségeihez:

Nr. 228.

EHRSAMER VORSTAND!

Es hat den lieben Gott gefallen, unseren hochverehrten Oberrabbiner, Herrn **Dávid H. Oppenheimer,** welcher beinahe durch 40 Jahre als Seelenhirt vorstand, am 20. d. M. im 66 Lebensjahre aus dem Kreise seines Wirkens in ein besseres Leben abzurufen. —

Noch an demselben Tage beim Morgen-Gottesdienst anwesend, dem Segen über die heilige Thora sprechend, und den Tag über seine Obliegenheiten mit aller Pünktlichkeit erfüllend, verschied er plötzlich Nachmittag 4 Uhr sanft in dem Herrn. — Der ausgezeichnete Ruf dessen sich der Verewigte als Geistlicher und Gelehter in Nah und Fern erfreute, macht es uns zur Pflicht, auch dieser Ehrsamen Gemeinde die traurige Kunde von dem herben Verlust, der uns betroffen, mitzutheilen. — In dem Verblichenen wurde wieder einer jener kraftvollen und fruchtreichen Bäume gefällt, dessen blühende Zweige sich weit hinaus in die Gemeinden Israels erstreckten. — In die tiefen Schachten des Talmuds eindringend, und die Lehren desselben mit seltenem Scharfsinne behandelnd, erwies er sich als würdiger Schüler eines **Marcus Benedict, Moizes Münz und Moizes Sofer**, deren Hathorat schon in der frühesten Jugend sein Haupt bekränzten.

Obzwar der alten Schule mit Leib und Seele erge-

1) Chaszid szokás különben, hogy valahányszor kimennek a temetőbe, a rokonok és ismerősök sirján gyertyát gyujtanak.

ben, fanden doch die neuerer Bestrebungen bei ihm Eingang; streng fromm, und dem persönlich anhangend, was aus einer früheren Zeit überkommen, liess er die Jüngeren in ihren billigen Bestrebungen gewähren, wo es galt, den Gottesdienst in würdiger Weise zu verbessern, überlebte und veraltete Formen abzuschaffen, und Neues, Lebensfähiges an deren Stelle treten zu lassen.

Von der Liebe und Achtung, deren sich der Verewigte erfreute, gab das am 22 stattgefundene Leichenbegängniss hinlänglich Zeugniss.— Nicht nur hatte sich die ganze Israelitische Cultus-Gemeinde, Chevra-Vorstände, und die gesammte Schuljugend, so wie zahlreiche Glaubensbrüder aus den Nachbar-Gemeinden, trotz des heftig herabströmenden Regens versammelt, sondern auch viele Honoratioren und Geistliche aller Confessionen fanden sich dabei ein.

An seinem Sarge sprachen mit tief ergreifenden Worten die rümlichst bekannten Herren Oberrabbiner **Löw** aus Szegedin und **Steinhard** aus Arad.— Erhebend waren die Reden, welche Herr **Weiss**, Rabbiner aus Lugos und der hiesige Rabbinats-Assessor, Herr **Josef Hartman** an seinem Grabe hielten, und tief ergreifend sprach auch Herr Rabbiner **L. Hirsch** aus Therisiopel, wie nicht minder der portugiesische Chacham, Herr **Salamon Alkalai** bei dem von uns am 23. und 26. veranstalteten Hesped.

Möge das Andenken dieses Frommen unter uns gesegnet bleiben! und erlauben wir uns an Sie, verehrte Glaubensbrüder, die Bitte zu richten, vereint mit uns um den frommen und gelehrten dahingeschiedenen Talmid-Chacham zu trauern und in diesem Behufe denselben auch in Ihrer Mitte eine Trauerfeier zu veranstalten.

Der Allmächtige bewahre Sie vor gleichem Leide.

Temesvár, am 26. Juni 1859.

Achtungsvoll:

Die Temesvarer isr. Cultus-Gemeinde,
Marcus Grünbaum, Vorstand,
Leopold Heim,
Abraham Politzer,

Izrael Totis,
Josef Auslaender,
Samson Weisz,
Marcus Jeiteles.

Egy tisztelője: Hübsch Simeon, a következő «nekrologot» irta haláláról, mely a «Temesvarer-Zeitung» melléklete gyanánt jelent meg:

NEKROLOG.[1])

Der 20 Juni l. J. war für die hiesige izr. Cultus-Gemeinde ein Tag der tiefsten Trauer und des grössten Schmerzes: unser hochverehrter Ober-Rabbiner, Herr D. Hirsch Oppenheimer, welcher beinahe 40 Jahre der hiesigen izr. Cultus-Gemeinde, wie auch der izr. Cultus-Gemeinden im Temeser Kreise und der serbisch-banater Militärgrenze als Seelenhirt vorstand, wurde an diesem Tage, nachdem er noch vormittags beim Morgengottesdienste anwesend war und den Segen über die heilige Thora sprach, wie auch den Tag über seine Obliegenheiten eifrigst erfüllte, Nachmittags 4 Uhr inmitten seines segensreichen Wirkens, im 66 Lebensjahre plötzlich vom Tode überrascht.

Der Verewigte, als erste Talmud-Celebrität, so zu sagen der Maimonides unserer Zeit, verband mit hoher Gelehrsamkeit und tiefer Weisheit alle jene Eigenschaften einer edlen Seele, die ihm die Herzen Aller gewannen.

Dieser Hohepriester in Israel war die Leuchte seiner Glaubensbrüder von Nah und Fern; der Ausspruch des Gaon Rabbi D. Hirsch Oppenheimer war für die Jeschurun-Gemeinden aller Welttheile in religiösen Fragen massgebend. Bei seiner immensen Talmud-Gelehrsamkeit, war er ebenso ein Mann des Fortschrittes, wie ein Beschützer und Förderer der Wissenschaften, ebenso ein zärtlicher Gatte und Familienvater, wie ein Wohlthäter der leidenden Menschheit! Am 22 fand das Leichenbegängniss statt, die ganze izr. Cultus-Gemeinde mit dem Vorstande, die heilige israelitische Gebrüderschaft sammt den Kirchenvätern und die gesammte isr. Schuljugend, so wie zahlreiche Glaubensbrüder aus den Nachbargemeinden waren dabei versammelt und trotz des heftig herabströmen-

1) Oppenheim József úr, a Kimmel cég igazgatójának birtokában van e nekrolog, ki dédunokája O. Dávid rabbinak.

den Regens fanden sich auch viele Honoratioren und Geistliche aller Confessionen ein. Tiefergreifende Trauerreden hielten am Sarge die rühmlichst bekannten Herrn Ober-Rabb. Löw aus Szegedin..... die ernsten und angemessenen Choral-Trauergesänge, eigens hiezu componiert und geleitet von unserem ausgezeichneten Cantor Herrn J. Kornitzer unter Mitwirkung mehrer hier anwesenden Cantoren, bewegten jedes Herz und kein Auge blieb thränenleer.....

Die Libanons-Ceder der heiligen Gotteslehre liegt gefällt, dieser grosse Gottesgelehrte, von dem man im Leben mit Recht sagen konnte: «der Fromme blüht wie Palmenwipfel, wie Zedern auf Libanons Gipfel» wandelt nicht mehr unter uns, aber sein Geist strahlt uns aus den lichten Räumen des Jenseits.

Sein Andenken sei gesegnet!

Temesvar im Juni 1859.

Simeon Hübsch

Sirfelirata: (akrostichonban van a neve feltüntetve.)

אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, הוא אדונינו מו' הרב
הגאון האמיתי כמהו'

יהושע צבי

במ"מ הרב ר' דוד אפפענהיימער זצוק"ל אשר לו דומי' תהלה,
הוא נהל עדתינו והגלילות ל"ח שנה ויגוע ויאסף אל עמיו
ח"י סיון בן ס"ו שנה תרי"ט לפ"ק.

יהושע משרתך זמנו הגיע לחבר נשמתו עם נשמת אבותיו
הקדושים, צבי חמד נפשו לעבודת בוראו, ובתורת אל חי שם
לילות כימים, משנתו הי' קב ונקי ותלמודו היו בידיו סדורים,
ועין פקוחה היתה לו לאסף מעות לעניי א"י לשכך רעבון ביתם. —

אראלים וכרובים אותו יבכיון
פוצים קול נהי ויללה על
פרידת הטהור, עתה איך יחסיון
עדרי המפוזרים, עת סופה ממעל
נביא אין להם הרואה בחיזיון,
קבט לכן עניים מודד בשעל
יה רחם נא על הגוע וקיקיון
לשועה ותרופה לשרידי צאנך תעל
ממרום תשמרם ותנצרם מסער וכליון
רוממות הנאסף לספר קצר הגליון

תנצב"ה

megh. 5619 Szivan 18 = 1859 junius 20.

Oly nagy volt a gyász O. után, hogy a hivek közül sokan «Sivot» ültek, miként ez szülőkért és a legközelebbi rokonokért szokásos. Felesége: Mina, ki 17 évvel túlélte, 83 éves korában 1876 nov. 26-án halt meg Aradon. Tetemét Temesvárra szállitották és itt temették el. Sirkövét megtalálni nem tudtam. Veje Rottmann Ignátz itteni szesznagykereskedő volt, ki (רחל) Rozália leányát birta feleségül. A Temesvárott élő Rottmann család (Rottmann Albert gabonaügynök) tehát leányágon való leszármazottai. A mult év augusztusában Verseczen elhalt Dr. Oppenheim Ármin ügyvéd, unokája volt.

Neve e. f. a אוהל אברהם, אמרי אש, חתם סופר a פרשת מרדכי ירי׳עות שלמה, és Silberer (l. fönt 21 l. 1 jegyz.) responsumaiban. L. שם הגדולים : Schwartz, sub voce „צ". A sámsoni rabbi „Jokev" nem fia, mint Schwartz e munkájában állitja, hanem testvére volt.

Oppenh. mellett a rabbitanácsban müködött (Belv.) **Gerson b. Chajim Kittsee.** Élte delén halt meg 1841-ben. Apja Chajim 1824-ben albertirsai rabbi volt, nagy talmudtudós hirében állott és másodfoku nagybátyja volt Dr. Kohut Sándor, a nagy iró és tudósnak, a későbbi new-yorki „Ahawas-Cheszed" hitk. rabbija és a „Jewish Theological Seminary" alapitójának.

Sirfelirata:

הרב החרוץ מוהר״ר
גרשון בן הגאון הגדול
הרב מו״ה חיים קיצע ז״ל
נ׳ בקיצור שנים י״ב חשון
תר״ט לפ״ק. תנצב״ה

megh. 1849 Chesvan 12.

Kartársa volt a spanyol ritusú gyülekezetnél a chacham és chazan[1]) **Juda b. Abraham Baruch,** kiről csak annyit tudunk, a mennyit sirköve mond, hogy 1831-ben halt meg és hogy fia Ruben (l. fent 25) a bécsi török hitk. chachamja volt.

---

1) A rabbi a szefardoknál, többnyire, egy személyben kántor is Maguk a szefard chazanok is nagy tudósok.

[megh. 5591=1831 Sebat 15 szombaton.

Sirköve:

פה נאסף אל עמו ביום ש"ק ט"ו בשבט שנת תקצ"א לפ"ק מצבת קבורת הרב המופלא החכם נזב"י[1] כמוה"ר יהודה בכמוה"ר אברהם בורך זלה"ה הוא לפעת מאור עדתינו זיו ונועם תפארתינו, הדריכינו כאב בנתיב הישר כאומן על ידו גדלינו, ועתה אהה! איכה פתאום חשך שמשינו אנה פנה ידידינו דלה וריקה עזב כלי חמדתינו, בו ספו תמו הוד קולו נועם שירו, הה! עד נצח תצלפל באזנינו, ברוך טעמו הי', צדיק לו תושיה' פארותיו בכבוד מה רמו, קומי בן הנחמד לו קומי והלילי יחד בנו, כי אתה אב ואנחנו מורה יחד פה אבדנו, נשמתו הצחה בג"ע יתלונן ועל העדרו אנחנו נקונן תנצב"ה.

Halála után **Alkalay Salamon** lett a chacham, ki 32 évig, 1831-1863 ig állott a spanyol hitközség szolgálatában.

Sirköve:

ציון לנפש, הי' איש מצוין במדות רמות צדיק ישר ונאמן התורני מו"ה

שלמה חי אלקלעי,

חכם נזב"י בקהל ספרדים ל"ב שנים, ועלה למרום י"ז אלול תרכ"ג לפ"ק.

שלמה הי' שלם עם ד' כל ימיו,

לפני הארן תמיד לשרת בקדש,

מדברו נאוה, יראת ד' על פניו,

הודו והדרו בבאו אל הקדש,

חרד במצות שפל רוח ועניו

לעז כי באמונתו התקדש קדש

. . . . . .

אל קלעי ערבות מקור נחל עדניו

ד' אסף נשמתו פנימה אל הקדש

תנצב"ה.

1). N'im zmiroth bjiszroel.

SALAMON ALKALAY
CHACHAM.

A Gyárvárosban már Oppenh. Dávid életében müködött Levy József Rafael, chazan és egyúttal chacham, ki 1796-ban született és 50 évig 1816-1856 viselte e tisztséget, 1865 márcz. 12-én halt meg, 70 éves korában. Felesége szül. Amigo Róza volt. Néhai fia: Levy M., volt cs. és kir. főhadnagy Bécsben, születésének századik évfordulóján, az ő emlékére épittette itt a Gyárvárosban a „Józsefudvart". Leánya: Özv. Tauberné szül. Levy Páva. Unokája: szül. Reichhard Rachel (Róza), Dr. Schossberger Sándor, a helybeli gyermek-policlinica főorvosigazgató-

jának neje és Pollak Antonné, ékszerész neje. Bensőséges vallásosságtól hajtatva, jámbor zarándokként a szentföldet is meglátogatta.

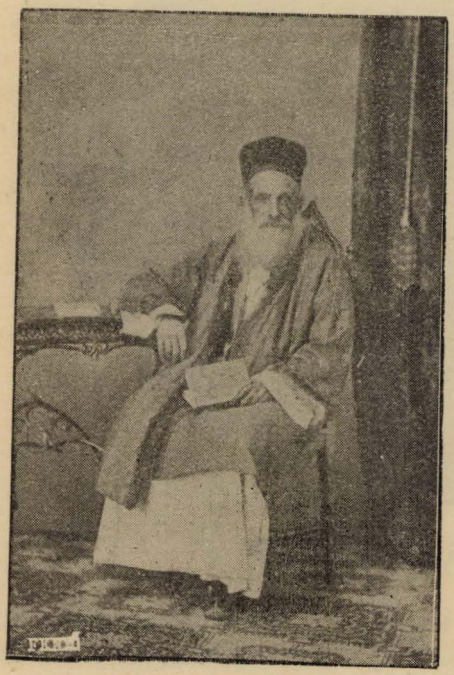
Sirfelirata:

פ"נ איש תם וישר וירא אלהים נז"י מו"ה

יוסף רפאל

מבית לוי חכם דקהל ספרדים נ' י"ד אדר תרכ"ה לפ"ק.
וזאת אשר ללוי, בן עשרים בא לצבא לעמוד לפני ד' לשרתו
באהבה, בן שבעים שב מצבא העבודה, להתהלך לפני ד' בגיל
ותודה, על כן יהי' ללוי כפלים, חלק ונחלה בארץ החיים.
תנצב"ה.

Meghalt 5625 Adar 14-én (Purimkor).

JOSEF LEVY
CHACHAM, TEMESVÁR.

E család egyike a legrégibbeknek. Nevezett chachamnak nagyatyja: Levy József, 1729-ben egy gyönyörü, virágdiszes brokádselyem frigyláda függönyt mely még ma is használatban van a gyárvárosi spanyol-zsidó templomban, ajándékozott a szefard hitközségnek.

Oppenh. halála után a hitközség a gyász jeléül, egy évig nem akarta a rabbiszéket betölteni és igy megbizta **Hartmann Józsefet**, a gyárvárosi rabbi helyettest, úgy a belvárosi, valamint a kerületi rabbiteendők ellátására. Az anya könyv vezetését pedig átadta Amigo Ábrahám jegyzőnek és Oppenheim Wilmosnak, az elhalt rabbi fiának, mi által az anyakönyvi jövedelemből az özvegynek $^1/_3$-rész lett biztositva[1])

1) Hitk. jkönyvek alapján.

R. JISZROEL b. MOSE = HARTMANN JÓZSEF.

Miskolczon szűletett 1813-ban. 1844-ben lett megválasztva Oppenh. Hirsch mellé mint gyárvárosi rabbihelyettes. Áldásosan müködött itt 40 évig és nagy érdemeket szerzett a vallásos nevelés és tanitás terén és a zsidó iskolák fejlesztése körül. Rajongó szeretettel csüngött rajta a tanuló ifjuság, amelyben hitünk iránti lelkesedést tudott felébreszteni.

Veje volt a kiváló pedagogus: Grünfeld Lipót, ki itt már 1867-ben egy nyilványos jogú magasabb nevelőintézetet tartott fenn, fiuk és leányok számára.

Ezen nagyjámborságú és tudású rabbi volt az, ki 1861-ben a „Maskil El Dol" jótékonysági és betegsegélyző alapitását kezdeményezte.

Midőn a gyárvárosi hitk. a belvárositól végleg elszakadt (1870-ben), ő lett a Gyárvárosnak rabbija. Meghalt 2 évi betegeskedés után 1885 szept. 19-én, 72 éves korában. Tetemét a gyárvárosi templomba vitték, hol a temetés napjáig diszőrség vette körül.

Gyászbeszédeket tartottak: Dr. Löwy Mór temesvári (Belváros) főrabbi, Grünhut Lázár gyárv. rabbihelyettes és Kohn Rudolf jogász (jelenleg csakovai ügyvéd és az ottani hitk. elnöke) az ifjuság nevében. A gyászhónap után, utóda Grünhut L. tartotta az emlékbeszédet.[1]) Felesége: szül. Papier Hanni 5640-1880 Tamuz 15-én, junius 24-én halt meg. Leánya, Özv. Stein Markusné, szül. Hartmann Jozefine Temesváron gyermekei közül az egyedüli, ki még életben van.

Sirfelirata:

פ"נ איש צדיק תמים, זקן ונשוא פנים, שם לילות כימים,
הרב המאור הגדול, מעוז ומגדול, הרב המצוין בהלכה, ביתו
הי' פתוח לרוחה,

כמהור"ר **ישראל הארטמאנן** ז"ל

אשר שימש פה ק"ק פאבריק יותר ממ' שנה, וכבן ע"ב יצאה
נשמתו הטהורה, ביום צום הגדול והנורא, בשנת תרמ"ו ונק'
בי"ב תשרי באבל גדול ובכי, אשריו מי שהניח ש"ט אחריו כמהו.

---

1)Geweihte Stätte „Israels". Gedenkrede von L. Grünhut Rabbinatsverweser. Tv. 1886

„Die Temesvár-Fabriker isr. status-quo Gemeinde Ihrem Rabbiner weil. Josef Hartmann. In Anerkennung seiner 40 Jährigen treuen Dienste."

Megh. 5646-1885 Jomkipur napján, szept. 19.

A gyászév elmultával a temesvári zsidóság hozzálátott a főrabbi-állás betöltéséhez. A hitközség méltó utódot, egy elismert, tekintélyes rabbit akart Oppenheim örökébe juttatni; pályázatot ki nem irva, érintkezésbe lépett a „Sansinnim" neves és népszerü szerzőjével, Dr. Schmiedl Adolf prossnitzi (később bécsi) rabbival, kinek felajánlották a rabbiszéket és a ki hajlandó is volt ezt elfogadni.

Az 1860 október 7-én Grünbaum Marcus elnöklete alatt tartott közgyülésen meg is választották Temesvár és kerületének főrabbijává, nov. 18-án már a szerződést is megirták, megállapitották javadalmazását, mely szerint évi fixuma 1500 frt, szabad lakás és 4 öl tüzifa, úgy látszik azonban, hogy kilátásban volt már számára a bécsi rabbi állás és igy a temesvárira többé nem reflectált.

A rabbiszék betöltése, mely nehéz gondot okozott az előljáróságnak, igy megint abban maradt és csak 1862-ben indult meg a választási mozgalom erősebben. Ez év febr. 23-án megbizatott az előljáróság: Scharmann Sámuel elnök, Gotthilf Eduárd, Magyar M. S., Moreno Salamon, Hönich Jónás, Goldstein Josef, Rechner Lipót, Fischl Mózes, Naschitz Ignátz, Magyar Jakab Leon, Reiner Móritz és Duschnitz Salamon, hogy magát 15-20 taggal a Bel- Gyár- és Józsefváros legtekintélyesebb tagjaival kiegészitve, határozzon a rabbikérdésben.

Nem lesz érdektelen megtudni, hogy kik voltak ez időben a tvi hitközség legtekintélyesebb tagjai, a kikkel az előljáróság e fontos kérdésben dönteni akart. A kiegészitett előljáróság a következőkből állott: Fischhof Sámson, Heiduschka Mózes, Keppich Herman, Rechner Salamon, Heim Lipót, Krausz Gábriel, Reich Ignátz (az orsz. orthodox közvetitő iroda elnöke lett később Budapesten), Totis Izráel, Rottmann Ignátz, Jeiteles Marcus, Kollmann Lázár, Politzer Abr. Roth Albert, Weisz Valentin, Schack Fülöp és Kuttn Mátyás.

A márcz. 1-én tartott gyülés úgy határozott, hogy felkérik Bécs és prága hires rabbijait, hogy ajánljanak az itteni hitközségnek megfelelő, alkalmas papot, kit próbaszónoklatra meghivhatnak. Miután az elnök jelenti, hogy már ezen hatá-

rozat előtt is levelezésben állott a zsidóság néhány coriféusaival, felolvassa az ajánlottakat. Dr. Hoffman Mózes rajeczi rabbit, ajánlja Mannheimer bécsi hitszónok, Dr. Piszkó Heinrik malaczkai rabbit, ajánlja Rapaport prágai főrabbi.[1]) Néhány bizottsági tag még azt kivánta, hogy próbáljanak Hildesheimer Izráel kismártoni (utóbb a berlini rabbiképző alapitója és rectora), Oppenheim Dávid nagybecskereki, valamint Dr. Duschak M. gájai rabbival levélileg érintkezésbe lépni, talán sikerül őket az állásra megnyerni.

Az ajánlkozók sora az idő folyamán még növekedett és a következő pályázók voltak: Hőnig József, Miava; Bak Gyula, Gyula; Rokonstein, Zagráb; Meiszner Mózes, Pima-Szombat; Fischer A. Enoch, Duna Földvár, (Makai Emil költő apja, ki később Makón lett megválasztva); Stern (Szterényi) Albert, Lengyeltóti (báró Szterényi apja, utóbb Ujpesten), a nagytudományú Dr. Zipszer M. rohonczi előbb székesfehérvári, Freudiger Mózes rabbijelölt Budapest (utódai az ó-budai Freudiger-ek, a budapesti orth. hitk. vezetői) és Kohn E. H. péczeli (Békés-Csaba) rabbi, (Pap Illés a helybeli zsidó lyceum tanárának apja).

Minthogy a jelöltek személyében megegyezni nem tudtak és mindig újabb és újabb kivánságok merültek fel, Grünbaum Markus volt elnök, ki üzletileg Bécsben időzött, felkereste a rabbiszék betöltése ügyében, Jellinek Adolf, bécsi hitszónokot, a ki a nyitra-sasvári születésü Dr. Hirschfeld Mór Gross-Meseritschi (Morvaország) rabbit ajánlotta, mint olyat, ki úgy a talmudi, valamint a világi tudományokban kiváló. Ily előkelő helyről, e kor legnagyobb hitszónokától jött ajánlatra, 1862 Decz. 13-án itt próbaszónoklatot tartott, melyet nagy tetszésel fogadtak 1862 Decz. 2-án névszerinti szavazással meg is választották Dr. Hirschfeld Mórt rabbinak 51 szavazattal, Hőnig József 9 és Freudiger Mózes 1 szavazata ellenében[2]) és igy

1) Hitk. j.könyv 1862 év 22 és 23 sz.

2) Temesvár zsidósága 1862-ben a következő statiszticai adatokat mutatta fel: a családok száma 425, mely állott 2360 lélekből; volt 4 temploma, 2 a Bel-és 2 a Gyárvárosban; IV osztályú mintatanodája (Musterhauptschule), 2 leányosztály, 6 tanitóval és egy tanitónővel, melyet az orsz. izr. iskolaalap dotált, 173 fiúval és 54 leánynyal, továbbá a Gyárvárosban 1 fiú és 2 leányosztály, 49 fiú és 75 leánynyal, 2 tanitó, 1 tanitónő és 1 segédtanitónővel, melyet a hitk. tartott fen. Hitk. j. k.

Dr M. HIRSCHFELD

Willst du zum Menschen dich bilden
Musst du zu Gott dich erheben
Dr M Hirschfeld

a négy év óta üresedében volt rabbiszék be lett töltve.[1])

1863 márcz. hó 31-én foglalta el új állását Hirschf.,[2]) kit már Szegeden a temesváriak hármas küldöttsége : Grünbaum Márcus, Russo Chaim és Jeiteles Marcus üdvözölt. Az ünnepélyes installatio „pesach" első napján történt, mikor is székfoglalóját tartotta meg, melyben kimondottan, mint a haladás tántorithatlan hive mutatkozott be.

Hogy a hitoktatást intenzivebbé tegye és hogy az ifjuság héber ismereteit gyarapitsa, mindjárt letelepedése után a „Musterhauptschule" val kapcsolatosan Talmud-torát létesitett, a melyen ezen iskola kiváló tanárai az ő felügyelete alatt tanitottak.

Az ő idejébe esik a gyönyörü, mór stilü templom épitése, mely három évig 1863-65-ig az Erzsébet utcza 185 és186 sz. alatti házhelyeken épült. A régi templom, már hosszabb idő óta, évről évre szüknek bizonyult a szaporodó hivek befogadására, azért a szeptember hó. 16-án tartott közgyülésen Hirschfeld azon inditványt tette — melyet buziási Eisenstädter S. Ignátz hathatósan támogatott — hogy az időszerinti viszonyoknak megfelelő templom épittessék, a mi el is határoztatott és az erre vonatkozó előmunkálatok foganatositására egy bizottság bizatott meg, névszerint : Grünbaum Márk elnök, Eisenstädter S. Ignátz pénztárnok, Freund Jakab, Gotthilf Ede, Weisz Bálint, Weisz Hermann, Jeitelesz Mark, Schack Füiöp, Heim Lipót, Weisz Sándor, és Steinbach Bernát. A szószéket is a templomépités előmozditásának szolgálatába állitotta, szónoklataiban áldozatra lelkesitette hallgatóit. A templomot 1865 szep. 19, 5625 Elul 28, szelichosz harmadik napján nagy fénynyel, orgona kisérettel az összlakosság részvétele mellett

1862, 106 sz. a Helytartósághoz szóló jelentésből.

1) Rabbilevelében beosztották templom látogatásának sorrendjét. Rosch-Haschana és Jom-Kipurkor a belv. askenaz zsinagógában, Szukot első napján a gyárv. askenaz templomban, Szukot 2-ik napjától Semini-Azeretig a belv. szefard, Semini Azeret a belv. askenaz, Szimchasz Tóra, Chanuka, Púrim a belv. szefard, pesach első napján a belv, askenaz, 7-én belv. szefard, a 8-ik napon gyárv. askenaz templomban. Sebúot ünnepén a belv. zsinagógákban (askenaz és szefard). Hétköznapon és szombaton havonkint fölváltva a belv. templomokban. Igy váltakoztak a szónoklatok is. Hitk. jk. 1863, 126 sz.

2) H. 1820 ápr. 2-án szül. Sasváron, (Schossberg, Sasin) Hirschfeld Emanuel Isac és Mária szül. Landesmann szülőktől, feleségével 1854 január 22-én kelt egybe, nőül vevén Breslauban, Schwerin Rosáliát,

gyönyörü beszéddel avatta fel Dr. Hirschfeld, mellyel ezután szent rendeltetésének átadta az uj zsinagógát,[1]) a hol az őszi ünnepeken már uj formában, modern szertartással a „Mannheimer" machzor szerint imádkoztak.

Az avatást követő estén a hivek szerenádot adtak a rabbinak. Az alkotmány visszaállitásának ünneplésén 1867 febr. 24 beszédet tartott, melyen Ormós első alispán és Weigl polgármester megjelentek. Ünnepi beszédet tartott még 1868 jan. 26-án a zsidók polgárositása alkalmából tartott fényes Istentiszteleten. Ezen beszéde nyomtatásban is megjelent[2]) és az abból befolyó jövedelmet a tvi honvédegyletnek ajánlotta fel, melyet az egylet vezetősége hálás levélben köszönt meg.

A zsidók kulturális és társadalmi állásának emelése czéljából megalakitotta ugyanezen évben az Alliance Israelite Universelle temesvári fiókegyletét, melynek elnöke ő lett, alelnöke Kuttn M., pénztárnoka Kácser Ignátz. „An die Israeliten meiner ehrsamen Gemeinden im Temeser Comitate" felhivással, csatlakozásra hivta fel a vidéki zsidóságot is.

Az 1868 évi Budapestre egybehivott orsz. zsidó congresszusra verseczi hivei őt jelölték képviselőül, ott tartott programmbeszédét ki is adták: „Ansprache Sr. Ehrw. des Herrn Oberrabbiners Dr. M. Hirschfeld an die ihn zur Candidatur auf die Congress-Deputirten-Wahl einladenden Wähler der Verseczer Cultusgemeinde am 15 Nov. 1868," e beszédében is haladó felfogását hangoztatta „ein Mann meines Standes, der ich bereits 15 Jahre in achtbaren Gemeinden für Fortschritt und Reform im Judentume in entschieden ausgeprägter Richtung gewirkt, hat es nicht nöthig, sein Glaubensbekenntniss in Worten vorzutragen." A győztes azonban Kadelburg Em. lett, 76 szavazattal,

Ezen házasságból származtak: Ottilie, Róbert Leopold, Lois, Ottilie Zipora, Alfred Hirsch, Ernst Izsak nevü gyermekek. L. Dr. M. Holzmann: Stammbaum der Familie Deutsch u. Hirschfeld. Jüd. Archiw 1928. Dr. Hirscheld J. Henrik pécsi azután augsburgi főrabbi (1858) testvére volt, másik testvére Dr. Maximilian Hirschf. helyben mint ezredorvos szolgált, kinek felesége Kellner Rudolf tvi gőzfürdőbérlő és a vallásos erényekben ékes Morpurgo Rachela leánya volt.

1) J. könyv a 25 éves templom-örömünnepély alkalmából 1890 év szeptember 7-én.

2) Hirschfeld M. Dr. Oberrabbiner: Rede zur Feier der Gleichberechtigung der Israeliten, gehalten zu Temesvár am 26-ten Január 1868, Temesvár 1868, 8 r. 13, a Magyar testvérek nyomdájában.

míg ő csak 53 szavazatot kapott.[1])

1872-ben I. Ferencz József király, ki ekkor a Bánságnak árviz sujtotta vidékeit bejárta, Temesvárott való időzésekor, május 7-én, meglátogatta a belvárosi zsinagógát is. Ezen örvendetes alkalommal Hirschf. üdvözölte.

Az ő rabbisága alatt 1870 márcz. 18-án történt a separatió is: a gyárvárosi és józsefvárosi hitközségek különválása, melynek folyamata már 1866-ban indult meg. Az az áldatlan harcz, mely 1868, a zsidó congresszus óta a magyar zsidóság között dúlt, mely a zsidóságot három pártra szakitotta, a melynek következménye meghasonlás, békétlenség és szétvonás volt és így a hitközségek békés fejlődését a zsidóság nagy kárára megakadályozta, sajnos itt is éreztette elkülönitő hatását. Temesvár ugyanis nem képez egy összefüggő topográfiai egységet, hanem területileg egymástól elkülönitett városrészekből áll. 1870-ben először a gyárvárosi tagok váltak ki, kik orthodox hitközséggé tömörültek, —később status-quo ante hitközséggé alakultak,— ezt követték azután a Józsefvárosi tagok is, kik még most is orthodox név alatt léteznek.

Nehéz anyagi viszonyok között egyedül maradt a hitközség kötelezettségeivel és terheivel, melyek az új templom épitésével erejüket jóval túlhaladták.

Már a különválás előtt 1869 ápr. 7-én tartott gyülésen elnöki megnyitójában jelenti Scharmann S. elnök, „hogy a helybeli hitközség viszonyaiban oly magas fokú zavar és szabálytalanság állott be, hogy a hitközség igazgatásának szervezete megakadt és a község a biztos feloszlás és teljes felbomlásnak indul. Behatóan kéri azon eszközöket és utakat, melyekkel a sajnálatra méltó körülményeken segiteni lehet, komoly tanácskozás alá venni".[2])

A kiválás óta a hitk. bevétele csökkent, úgy hogy még mostohább körülmények közé került mint ezelőtt, foglalás, árverés —82-ik számú házukat biróilag elárverezték— napirenden volt a hitközségnél, annyira, hogy a rabbi fizetését sem tudták már folyósitani.

Az összeomlás katasztrófájától a lelkes, a példátlan áldozatkészségű és buzgalmú buziási Eisenstädter S. Ignátz mentet-

1) Temesvarer Zeitung.
2) J.könyv 1890 szept. 7, 14 oldal.

te meg a hitközséget, ki 1870 jun. 20-án lett a hitközség elnöke, ki nagyon gyakran a sajátjából egyenlitette ki a tartozásokat, személyében és anyagiakban vállalva a hitk. kötelezettségeit, hogy helyreállitsa a hitközség háztartásának egyensulyát.

De mélyen a zsebükbe nyúltak —mint ő jelentésében mondotta — a képviselők is, mert az akkori időben a községi ügyek vezetése igen költséges tisztség volt.

Hirschf. a külvárosok elszakadása miatt existenciáját biztositva nem látván, jövedelme a separatiszticus törekvések óta úgyis nagyon megcsappant, azonkivül különböző kellemetlenségei támadtak rabbiülnökével, Hartmann dajjannal, valamint Friedmann Adolf főkántorral, kivel Jom-kipurkor egy liturgicus ima miatt összekülömbözött, úgy hogy az Istentiszteletet vagy 15 perczre félbe kellett szakitani,[1]) mindezen körülmények elkeseritették és jóllehet, hogy a fölvilágosodott előljáróság mindig fényes elégtételt adott rabbijának, a zilált viszonyokat, a forrongást a fanatizmus és a haladás között megelégelve, elhatározta, hogy föladja állását, melynek 10 évig volt rabbija. Miután békésen akar hitközségétől távozni, belátásukra és méltányosságukra bizza, hogy mily módon akarják kártalanitani, midön szerződésük be nem tartása végett, kénytelen élte hosszáig biztositott jogairól lemondani.

1872 május 13-án tartott gyülésen igy adja elő lemondásának okát (Hitk. j.k. 1872 év 49 szám): ... „das der Gemeinde Vorstand aus Anlass der in der Gemeinde vorherrschenden Wirren und abnormen Verhältnisse, behindert wird, seinen vertragsmässig eingegangennen Verpflichtungen dem Rabbiner gegenüber einzuhalten, wodurch ich bereits seit dem Jahre 1868 in meiner Existenz gefährdet bin. Hiezu kommt der reichsräthliche Beschluss von 18 März 1870, der in seinen Consequenzen die Einheit der einst so blühenden Gemeinde und mit derselben das Ansehen und die Würde des Rabbinats aufs Tiefste erschütterte.

Gerührten Herzens betone ich, dass die edlen Vorsätze und lichtvollen Hoffnungen, mit denen ich vor 10 Jahren mein Amt als Seelenhirt dieser Gemeinde übernommen, sich nicht verwirk-

1) Heves ujságpolemiája támadt Weisz Salamon, lugosi megyés főrabbival is, ki azt állitotta róla, hogy egy kerületéhez tartozó füzesi nőt esketett meg, holott מעוברת הברו volt. L. Ben-Chananja 1864 Junius 2. Offener Brief an Sr. Ehrw. Herrn Rabbiner Hirschfeld in Temesvár.

lichen konnten, demnach ohne mich einem neuen Berufe gewidmet zu haben, im Hinblicke auf meine zahlreiche Familie und deren Zukunft, finde ich mich veranlasst, die Gewährung zur Auflösung meines mit der Gemeinde im Jahre 1862 geschlossenen Vertrages zu erbitten, hiebei auf das Billigkeits-und Rechtlichkeits-Gefühl des löbl. Vorstandes vertrauend."

A május 30-án tartott gyülésen az előljáróság egyhangulag kivánja, még a legnagyobb áldozatok árán is, a rabbi itt maradását és ezt testületileg azonnal közölte a rabbival, kinek lakásán az egész előljáróság tisztelgett, de ő sajnálattal bár, de egész határozottsággal kijelentette, hogy elhagyja állását, mert családja jövőjét tartja szem előtt, reméli hogy távozása a község consolidálását meg fogja könnyiteni. Hiába tiltakozott az előlj. az ellen, mintha ő utjában volna a consolidationak, ő megmaradt szándékánál.

Igy nem maradt más hátra mint a végkielégitésről tárgyalni. A hitközség két évi fizetésének megfelelően 4400 frt. kártalanitást szavazott meg, mely összeg, minthogy mozgó tőkéje nem volt, csak két év elteltével volna fizetendő, a miről kötelezvényt ad. H. ebbe bele nem egyezett, a fenforgó vitát tehát akkép egyenlitették ki, hogy a belváros 2500 frtnyi, a gyárváros pedig 1000 frtnyi összeget ád készpénzben a rabbiügy végleges rendezésére. A rabbi ezen kiegyenlitési módozatba belement. 1872 nov. 19-én Eisenstädter vezetése alatt a hivek és az egyletek megható módon elbúcsuztak H.-től, ki a papi pályának végkép búcsut mondva Bécsbe költözött, hol mint tekintélyes tőzsdebizományos 1913 ápr. 13-án, 94 éves korában jobb létre szenderült. Érdemei elismeréséül az összgyülés 1873-ban tekintettel az Istentisztelet és oktatás emelése terén szerzett érdemeire, megválasztotta örökös díszelőljárónak. Fia: Róbert Leopold, Salzburgban, a „Mozarteum" zeneiskola igazgatója (meghalt 1914 ápr. 2) kikeresztelkedett, úgyszintén leánya: Martha, férjezett Frankl Sándorné, a „Margina" falepároló R. T. vezérigazgatójának neje Tvott, férjével együtt elhagyta apja vallását.

Elköltözése után Löw Lipót főrabbi, Szegedről látta el itten a nagyobb casuáliákat.[1])

1) Már 1860, szept. 9.-én ő avatta fel a régi temető „cidduk hadin" házát, úgyszintén Csákován a zsinagógát, Külömben is elszokott járni Temesvárra a „Történelmi és Régészeti Társulat" gyüléseire, melynek választmányi tagja volt.

Alig távozott el azonban H. innen, a hitk. nagy része a közkedveltségnek örvendő jeles szónokot Dr. Rosenberg Sándor nagy-váradi (majd kaposvári és aradi) rabbit kivánta a t.vi rabbiszékbe, azt remélték, hogy az ő vonzó egyénisége, jelleme és képessége, személyében egyesiteni fogja tudni a szertehullott hitközséget, itt időzése alkalmával — felesége a gyárvárosi hitk. egyik vezető emberének, Freund Lipót leánya volt — fel is kérték szónoklat tartására, a melynek eleget is tett, de a zilált pénzügyi viszonyok miatt a hitk. nem is gondolhatott az állás betöltésére.

A sedisvacantia alatt tehát megbizták a rabbinicus functiok végzésére, rabbihelyettesként, Weil Mór, volt battonyai rabbit, ki 1870 óta a Gyárvárosban mint hitoktató működött. Alkalmas embert találtak benne, mert nemcsak nagy talmudi tudással birt, hanem a profán ismeretekben is jártas, művelt ember volt, a ki több nyelvet beszélt. Ő volt az első ki a t.vi középiskolákban magyar nyelven kezdte tanitani a hittant (1874 évben). Születésének helye: Bars-Almás (Léva mellett), hol 1835-ben született. Felesége Slaumo Szerdahely, Deutsch nyitrai rabbinak a leánya volt. Meghalt negyven évi itt müködése után 80 éves korában 1915, 5675 szivan 30-án.

Sirfelirata:

פ"נ איש תם וישר, היקר והחשוב ה"ה מורינו
הרב **מרדכי** במ"ה דוד ה"ל בש"ט בן שמנים
שנה ביום ל' סיון שנת תרע"ה לפ"ק.
תנצב"ה.

Egyik fia Dr. Weil Adolf, helybeli orvos, a zsidó nemzeti szövetség elnöke.

1874 jun. 25-én azonban a hitközség elhatározza, hogy a két év óta üresen maradt főrabbiszék betöltésére pályázatot hirdet. A „Pester Lloyd" „Freie Presse" és a „Neuzeit"-ban megjelent pályázatban oly főrabbit keres, ki alapos talmudtudása mellett egyetemi végzettséggel bir és kitünő szónok, évi fizetése 2000 frt., szabad lakás és mellékjövedelem; azok, kik a magyar nyelvet szóban és irásban nem bírják, felvételük esetén, kötelesek azt 2 év alatt elsajátitani.

Nagy számban, jóval többen, mint az előző választásnál, harminchárman jelentkeztek a rabbiállásra, köztük elsőrangú, a legkiválóbb és legismertebb rabbik, igy például a pályázók sorában volt a székesfehérvári Dr. Kohut Sándor, az „Aruch

completum" genialis szerzője, a miskolczi származású Dr. Maybaum Zsigmond saazi (Csehország) rabbi, a hires szónok, majd Berlinben lett megválasztva és egyúttal a „Hochschule"-ban a homiletica tanára lett és a szintén miskolczi származású, nagytudású Dr. Klein Mór ungvári rabbi (Dr. Kiss Arnold apja), ki később Pápán és N. Becskereken működött.[1])

Az 1874 aug. 30-án tartott választáson Kohutot kandidálták, de a szükséges $^2/_3$ többséget meg nem kapta, „zu wenig orthodox" volt a kifogás ezen nagy eloquenciájú szónok ellen, 96 „igen" szavazat mellett, 77 ellene szavazott.[2])

Az előljáróság méltatlankodva ezen sikertelenség miatt, egészen levette a napi rendről a rabbikérdést és 1879-ig üresen maradt a rabbiszék, mikor is Lőw Immánuel dr., szegedi főrabbi ajánlatára, ki többször jött át Temesvárra rabbifunctiok végzésére, **Dr. Lőwy Mór,** akkor még rabbijelölt Berlinben, lett meghíva próbaszónoklatra.

Dr. LŐWY MOR.

Az 1879-évi őszi főünnepeken prédicált itt először dr. Lőwy, kinek ünnepi szónoklatai annyira megnyerték a hivek tetszését, hogy 1879 oct. 19-én egyhangulag lett megválasztva a 6 év óta betöltetlen főrabbiállásra.

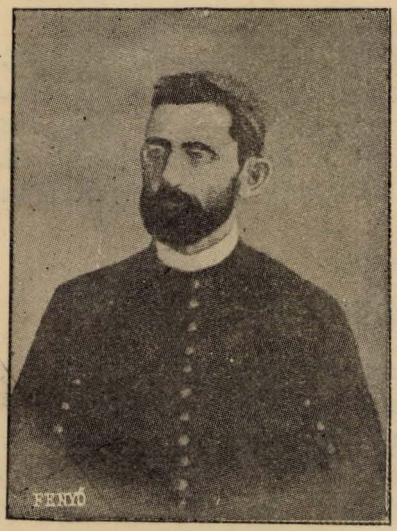
Ugyanezen év nov. havának 15-én Toldoth szombatján, tartotta székfoglalóját. A beiktatási ünnepély iránt oly nagy volt az érdeklődés, hogy Pulz báró, altábornagy, t.vi katonai

1) Culturhistóriai szempontból felsorolom a pályázók neveit : Dr. Lichtschein Lajos, Esztergom. Dr. Márcus Sámuel, M.-vásárhely. Dr. Wiener A., Albert Irsa. Dr. Klein Gyula, Szigetvár. Dr. Cohné József, Devecser. Dr. Stier József, Szombathely. Stern M. L. Pozsony. Dr. Bak Ignátz W. Kohn Duna Földvár, Klein S. Zenta. Kohn Salamon, Keszthely. Dr. Spitzer Sam. Eszék, Dr. Wolfsohn Simon. M. Ostrau, Dr. Levin Ádolf, Kozmin (Posen) Dr. Duschak, Gaja, Dr. Fuchs, E. Kojetein, Dr. Dávid Gyula, Bécs, Dr. Franck, Linz, Dr. Klein E. Kremsier, Dr. Ehrentheil, A. Horic, Dr. Műhsam Sámuel, Bisenz, Dr. Műller Joel, Bielik, Dr. Iacobi Hosea Zágráb, Dr. Tauber I., Eibenschitz, Dr. Kurein Adolf, St. Pőlten, Dr. Grűn Nathan, Prága, Fischer Sámuel, Bécs, Dr. Dankovits Simon, Krakó, Dr. Leimdőrfer Ad. Bucurest, Dr. Glaser, Biala.

2) Hitk. jkönyv. Az előljáróság azonban, mely még mindig Kohutot akarta megnyerni, mindamellett 1875 julius havában V. Ferdinánd elhalálozása alkalmával rendezett gyászistentiszteletre, őt hivta meg a szónoklat tartására, mit ő —már akkor pécsi rabbi— el is fogadott.

főparancsnok, parancsban hivta fel a szolgálaton kivüli tiszteket a beköszöntő beszéd meghallgatására.

Székfoglaló beszédének alapigéjéül a soron volt Malakiás prófétának II. fej. 6. versét választotta: **Igaz tanitás vala az ő szájában és álnokság nem találtatott az ő ajkain. Békességben és egyenességben járt és sokakat megtéritett a bűntől.**

Dr LŐWY MÓR

Ezen ige lebegett szeme előtt majdnem 30 évi tvi áldásos pásztorkodása alatt, igy fogta fel papi tisztét, szent hivatását,mert igaz pap volt, kiváló tudós, jellem, egy egyéniség, önérzetes és egyenes, mint a pálma mely magasba tör. Szókimondó, ki a népszerűséget nem kereste, nem hajhászta. Egyenesen haladt, mint a kilőtt nyil, kitűzőtt czélja felé és csupán csak lelkiismeretének szavára hallgatva, nem tekintett sem jobbra, sem balra, a ki mindenha hiven teljesitette azon kötelességét, melyet a hit, az állás, a pálya és az elvállalt magasztos feladat reá rótt. Amellett békeszerető, békeszerző és tűrelmes volt, minden uralomvágy nélkül. Kitűnő erényei, mély tudománya és jeles szónoki tehetsége szerezték meg nemcsak hívei, hanem a másvallásuak szeretetét is. Mindjárt működése elején behozta az akkoriban még egészen újkeletű ifjúsági Istentiszteletet, melyen kizárólag magyar exhortaciókat tartott. Tanitott nemcsak előszóval a templomban és iskolában, hanem emelkedett eticájú életével, példaadásával, magatartásával, tetteivel és gazdag irodalmi munkásságával a templomon kívül is.

Gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki, szorgalmas munkatársa volt a „Monatsschrift"-nek és több magyar szaklapnak.

„A tudománynak volt ápolója, terjesztője, eredményes művelője. Mélyen szántó elméjével barázdát húzott a tudomány

mezején és beirta nevét a vallásirodalom könyvébe. Otthonos volt és szabadon mozgott a keleti bölcselet zeg-zúgos tekervényeiben és biztos volt járása a vallástörténet, bibliamagyarázat, a talmud és midras tengerén. Nem part mentén halad, a sekélyben, hanem bizvást kűnn a sik tengeren, mert pontosan ismerte zátonyait, örvényeit, forgatagait és alsó áramait"[1])

Külső habitusában is pap maradt mindvégig, azt tartotta: Vestis virum reddit. Papi köntösben végezte a hitoktatást, igy jelent meg a paszitáknál, lakomáknál és igy tartotta felolvasását, épúgy Budapesten is az „Imit" 1903 nov. 17-iki felolvasóestélyén, a mi ott, szokatlanságánál fogva, feltünt.

Életrajzi adatai a következők: 1849 oct. 14-én született a somogymegyei Mosdós kisközségben. A közel fekvő Kaposvárott tanult, hol héber és talmudi ismeretekre tett szert. Innen N. Váradra, Landesberg jesivájára ment, itt végezte egyúttal középiskolai tanulmányait is. A berliní „Hochschule für die Wissenschaft des Judentums" intézetének lett azután theologiai hallgatója és egyúttal beiratkozott a berliní Tudományegyetem bölcsészetkarára. 1879-ben Würzburgban szerezte meg bölcsészettudorí oklevelét az arab nyelvből és bölcseletből. Ugyancsak ez évben foglalta el a t.vi (Belváros) hitk. és kerületének rabbiszékét.

1881-ben máj. 17-én vezette oltárhoz Perls Herminát, néhai Perls Mayer, a nagy hírnévnek örvendett nagykárolyi főrabbinak leányát, kivel 27 évig ideális házasságban élt.

Papi működéséből emlitendő, hogy ő avatta fel 1882 aug. 27 a dettai zsinagógát, a helybeli temető új „Ziduk haddin" házát és ő tartotta a szegedi zsidó templom fölszentelésén, 1903 máj. 19, az avatóimát. Azonkívül ő végezte a Gyár- és Józsefvárosban, — daczára annak, hogy külön hitközséget képeztek — hosszú évekig a nagyobb lelkészi functiokat, a prédikácziós esketéseket és temetéseket.[2]) 1885-ben városi törvényhatósági bizottsági tag lett és mint ilyen élénk részt vett a város culturális munkáiban.

1904 nov. 13 ünnepelte papi működésének negyedszázados jubileumát a köztisztelet, közszeretet, közbecsülés, bensőséges

1) Dr. Perls Ármin: Háromszoros sirás, gyászbeszéd Lőwy Mór főrabbi fölött. (Beszédek IV. 136 l.)

2) A mi természetesen Dr. Kohlbach és Schück rabbik idejövetelekor megszünt.

ragaszkodás és a hitközség dicséretes áldozatkészségének lélekemelő megnyilvánulása közepette.

Soká betegeskedett és hívei mély fájdalmára, a tudomány gyászára, férfikora teljében, idő előtt, életének 59 évében 1908 ápr. 22 meghalt Abbáziában, hol bajára gyógyulást és enyhülést keresett.

Törekvése és vágya, melyet szóval és tettel előmozditani igyekezett, hogy Temesv. zsidóságának szétdaraboltsága és erejének szétforgácsolása megszűnjön, hogy helyébe a régi egységes temesv. izr. hitk. ismét feltámadjon, különböző okokból hajótörést szenvedett.

Tetemét hazahozták Temesvárra és a templomban ravatalozták fel, honnan ápr. 29-én kisérték utolsó útjára. Búcsuztatták: Dr. Perls Ármin (sógora) pécsi főrabbi, ifjúkori barátja, Lőw Immánuel szegedi főrabbi,[1]) Dr. Flesch Ármin (sógora) mohácsi, Dr. Sidon Adolf verseczi és Dr. Singer Jakab temesvárgyárvárosi főrabbik, utóbbi hosszas betegségében helyettesitője volt. Végtisztességén még a következő rabbik jelentek meg: Schück Bernát temesvár-józsefvárosi (orth.), dr. Lenke Manó lugosi, dr. Vágvölgyi Lajos aradi, dr. Horowitz József karánsebesi (most Szombathelyen), Strauszmann Jakab lippai és Markovics kurticsi főrabbik.

A «Slauschim» elmultával gyászünnepet rendezett a belvárosi hitk. mely alkalommal az emlékbeszédet e sorok irója tartotta.

Sirhalmát a szeretet és kegyelet immortelje fogja körül.

Gyermekei: Lengyel Sándor biztositó társasági igazgató Cluj, Dr. Lengyel László, a „Pester Lloyd" szerkesztője, Dr. Lengyel Ernő „Az Est" szerkesztője és Lengyel Ede, textilmérnök Cluj.

Irodalmi munkássága: Josef ibn. Aknin. Über das angebliche Schisma im Judentum. Tv. 1884 (felolvasás). Beitrag zur Geschichte der Talmud Verfolgungen. (felolvasás). Skizzen zur Geschichte der Juden in Temesvár (Jubelschrift zur Feier des fünfundzwanzigjährigen Bestehens der innerstädtischen Synagoge zu Tv.), Szegedin 1890. Über das Buch Jona. Exegetisch-Kritischer Versuch, Szegedin 1892. Messiaszeit u. zukünftige Welt. Dogmengeschichtliche Studie, (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums) 1897. A tizenkét kispróféta forditása. Farizeusok (Sternthal Salamonnak ajánlva), felolvasás

1) Gyászbeszéd Lőwy Mór fölött (Száz beszéd 358 l.)

az «Imit» felolvasóestélyén Budapesten, Tv 1904. Antwort auf Religion und Staat. Tv. 1905. Ruth könyve, felolvasás a t.vi Arany János társaságban Tv. 1905 decz. 20. (Külön lenyomat az A. J. társaság könyvei II. kötetéből.)Tv. 1906. Jubiláris beszédek. Hivatalba lépésének 25 éves fordulóján 1904 nov. 13, Tv. 1904 és több egyházi szónoklatai.

Sirfelirata :

משה הי' רועה צאן קדשים באמונה,
מקלו מקל נועם, רוחו חקר ותבונה,
צלל במים אדירים והעלה פנינים בחפניו,
עדיו ספריו וחן דבורו דבור על אפניו
שם לילות כימים כתב ודרש בלב מתנה,
ושפט בצדק את ישראל כשלשים שנה
הרב ר' משה בן אלכסנדר הלוי
נ' באבבאציא כ"ה ניסן
וניתן לקבורה בכ"ח בו תרס"ח לפ"ק.
תנצב"ה.

LŐWI MÓR Dr. FŐRABBI 1879 — 1908
SZÜL. MOSDÓSON 1849 OCT. 14-ÉN
MEGH. ABBÁZIÁBAN 1908 ÁPR. 25
A LEGBUSABB SZERETET: A KEGYELET
EMELTE EZT A KÖVET E SIR FÖLÉ,
MELY ALATT EGY MELEG SZIVŰ, TUDÓS PAP,
A LEGNEMESEBB FÉRJ, A LEGJÓSÁGOSABB APA
S EGY SOKAT SZENVEDETT, NYILT, PURITÁN EMBER
ALUSSZA ÖRÖK ÁLMÁT.

GRÜNHUT LÁZÁR.

Hartmann József (l. fönt) öregsége és hosszas betegeskedése folytán, a gyárv. hitközségnek helyettesről kellett gondoskodnia. A hitk. által kiirt pályázatra többek között Grünhut Lázár ajánlkozott, kit 1883-ban választottak meg rabbihelyettesnek.

Életrajzi adatai a következők:

1850-ben született Gerendán és a nagyváradi, váczi és hajduböszörményi jesivákon tanult. Az ott működő rabbik: Landesberg J. Áron, Komoren Mózes és Fried Áron, az אומר לציון szerzője már fiatal korában hattárával felruházták. Világi ismeretekkel alig birt, még a magyar helyesirást sem ismerte, de

csodálatra méltó erős akarata, éjjel-nappali önképzés és tanulás által modern tudóssá küzdötte föl magát, a ki, mint nagy hebraista és talmudtudós a zsidó tudomány nagyrabecsült munkása lett. A tudomány iránti lángoló szeretettől ösztökélve, 1889-ben lemondott temesvári állásáról, hol 6 évig müködött[1]) és üres zsebbel, de tele idealizmussal, 40 éves korában Berlinbe ment hogy Hildesheimer rabbiseminariumába beiratkozzék.

1890-ben távozott Temesvárról, hátrahagyván nagyszámú családját, a melynek föntartásáról, hogy legalább ezen nyomasztó gondja ne legyen, dr. Kohlbach Bertalan gyárv. főrabbi (l. alább) és néhány nemes híve (Rotter Vilmos stb.) dicséretre méltó módon gondoskodott. Ő maga is Berlinben, különösen dr. Berliner Abrahám tanárban, hathatós pártfogót talált.

Sok nélkülözés és szenvedés között végre Berlinben a bölcsészet doctora lett és 1892-ben a Frankfurt a|M.-ban székelő «Verein zur Erziehung der jüdischen Waisen in Palestina» megválasztotta a jeruzsálemi német árvaház igazgatójává.

Jeruzsálemben élve, hová családja követte, a midras irodalom valamint Palesztina földrajzának és topográfiájának kiváló kutatója és jeles művelője lett és nagy irodalmi működést fejtett ki ottan, melyben segitségére volt arab nyelvtudása is, melyet már ott sajátitott el.

Művei[2]): Kritische Untersuchung des Midrasch Kohelet Rabbah, Berlin 1892; Midrasch Schir Haschirim, Jeruzsalem 1897; Sefer ha-Likutim I-IV Jeruzsalem 1898-1904; Ezra und Nehemia kritisch erläutert I., u. o. 1899; Saadja Gaon und sein Commentar zu Ezra u. Nehemia, u. o. 1902; Jalkut-ha-Machiri: Samml. Midraschischer Auslegungen u. o. 1902. Die Reisebeschreibung des R. Binjamin von Tudela, herausgegeben u. übersetzt u. o. 1903; Ugyanaz, csak héber szöveggel, Frankfurt a|M. 1904. Die Rundreise des R. Petachja aus Regensburg, nach einer Handschrift ediert u. übersetzt, mit Anmerkungen und Einleitung versehen I-II Jeruzsálem 1904—1905; Noczér Teéno, Abhandlungen u. Aufsätze wissenschaftlichen Inhaltes, u. o. 1906; Gevulot Haarez, die Geografie Palestinas von Estori haf-Farchi bearbeitet, übersetzt und erläutert, Frankf. a|M. 1912, és sok cikk a zsidó folyóiratokban, különösen a M. Zs. szemlében.

1)És nem 11 évig, igy helyesbitendő Dr. Blau czike Grűnhut Lázárról, a M. Zs. Sz. 1913-év 2 számában. Előbb B. Csabán, (orth.) müködött onnan került Temesvárra.

2) Dr. Blau L. nyomán, u. o.

Palesztinában is sokat kellett szenvednie a fanatizmustól a rosszakarattól, mely e modern iskolát nem szivesen látta és mindenféle intricákkal megkeseritették életét. Miután 1912-ben az árvaházból gazdasági iskola lett és Petach-Tikvára (Mullebbis) helyezték át, ugyanezen év áprilisében 20 évi működés után nyugdijazták és ő is oda költözött. Nem soká élvezhette azonban a nyugalmat, néhány hónapi ott tartozkodás után, 1913 febr. 20-án meghalt Petach-Tikva kolonián. Életére jellemző utolsó levele, melyet Petach-T.-ról a M. Zs. Szemlébe irt[1]): „Miután húsz esztendeig küzködtem egy oly helyen, hol évről évre csak intrikákat szőnek, a Gondviselés, megszánva elnyütt idegeimet, a koloniára küldött, hol az embereknek egyéb a dolguk, mint idejüket intrikákkal elfecsérelni. És nincs okom, hogy lakóhelyem felcserélését megbánjam, sőt ellenkezőleg, egész szivemmel hálás vagyok sorsunk irányitója iránt, hogy ezt a változást végrehajtotta. Itt bárki, a nem kolonista is, nyugodtan élhet hivatásának, nem kell félnie, hogy irigylik, rászedik, vagy hogy óvatosság hiányában beleesik a tőrbe, a mit a rosszakarat számára készitett....."

Kivánsága és örök vágya, hogy visszatérhessen hazájába, be nem teljesedett.

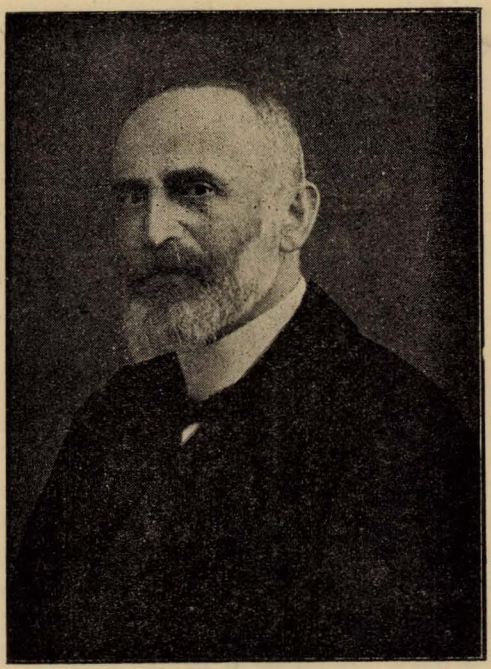
Dr. KOHLBACH BERTALAN.

A gyárvárosi hitközség első főrabbija dr. Kohlbach Bertalan volt. 1890 márcz. 9-én a hitközség választmánya egyedül őt jelölte és az összgyülés egyhangulag megválasztotta, a mit K. el is fogadott, daczára annak, hogy úgy az orsz. iroda, valamint a budapesti rabbiképző ellene voltak, hogy az állást elfoglalja, minthogy nem akarták a szakadást a bel- és gyárváros között még mélyiteni. Buziási Eisenstädter Ignátz ugyanis, a belvárosi hitk. érdemekben gazdag elnöke, ki egyúttal a rabbiképző vezérlő-bizottságának tagja is volt, azon reményt táplálta, hogy a két hitközség még egyesülni fog.

A Gyárváros azonban ragaszkodott ujonnan megválasztott nagytehetségű és kiváló képzettségü rabbijához, ki egyúttal jeles magyar és német szónok volt. Steiner Miksa a hitközség érdemes alelnöke a rabbiügyben Budapestre utazott és Bloch Mózes ז"ל seminariumi elnök előtt kijelentette, hogy rabbijuk

1) u. o.

lejövetelének megakadályozása esetén, oly pályázatot fognak hirdetni, melyben a budapesti seminariumban végzett rabbikat kizárják a pályázók közül. Evvel eldőlt az ügy és K. igéretéhez és szavához hűen, Szekszárdról lemondván 5650 niszán hó 11 napján, 1890 április elsején foglalta el állását. Székfoglaló beszédének tárgya: M. IV. k. 27 fej. 16 és 17 v. volt: **„Állitson az Örökévaló, a szellemek Úra, az emberiség Istene férfit a község élére, ki előttük járjon, ki előttük haladjon stb.**[1])

Dr. KOHLBACH BERTALAN.

Nagy ambicióval és lelkesedéssel látott most hozzá a gyakorlati rabbisághoz, hogy hiveit a hitnek és a zsidó tudománynak megnyerje.

A hit mélyitésére behozta a p é n t e k e s t i ifjusági istentiszteletet, midön is a középiskolai ifjuságot belevonta a r e n d e s istentiszteletbe és homiliát tartott részükre a hetiszakasz alapján. Hogy pedig a zsidóság multját és irodalmát megszerettesse hiveivel, szombat délután történelmi és irodalmi előadásokat tartott. K. volt az első, ki az akkori Magyarországon a leánykonfirmációt bevezette, a ki bölcsen belátta, hogy a zsidó nőket meg kell nyerni hitéletünk számára, ha jövőnket biztositani akarjuk. A conservativek szélsőséges elemei ebben nagy reformot véltek látni, mellyel maga ellen zúditotta őket és elgáncsolták az egészet. Ő azonban elveit, meggyőződését cserben hagyni nem akarván, 1896-ban megvált a gyárvárosi hitközségtől és más pályára lépett. 1897 óta állami

1) Székfoglaló beszéd, tartotta: Dr. Kohlbach Bertalan Temesv. Gyárv. rabbi 1890 ápr. 1. Nyomatott Oberländer I. Tv.-Gyárváros 1890.

középiskolai tanár, latin-német szakos, ki Kaposváron, N.-Váradon müködött és jelenleg a budapesti VII. ker. áll. reálgymn. neves tanára és a tudománynak, nem kevésbbé a zsidó tudománynak él.

Megemlitendő még, kogy a közszeretetnek és általános népszerüségnek örvendő Kohn Sándor mellett (Kunz és társa czég vezetője), Kohlbach volt az, ki lehetővé tette, hogy a zsinagóga elkerült a ghettóból, a kém utczából mai szép helyére az előparkba, ő vétette meg ugyanis Freünd Amáliával (dr. Rosenberg Sándor aradi főrabbi nappája) a telket, hol gyönyörü uj templomunk felépült.

Életrajza a következő:

Kohlbach (ישכר בן שמואל הכהן) szül. Liptószentmiklóson 1866 aug. 11-én. Anyai ágon igen régi rabbicsalád sarja: dédatyja R. Szinaj Lamden (megh. 1828) a l.sz.miklósi hitk. dájánja és később rosbeszdinje volt, nagyatyja R. Ber Mikulás (megh. 1861) a מנחת עני és a שיורי מנחה talmudicus novellák szerzője, a hires hitk. megyés főrabbija. Édes atyja Kohlbach Sámuel ácsi (Komárom vm.) rabbija volt. (Megh. 1870)

1879|80 lépett a budapesti orsz. rabbiképző intézetbe, 1884|85 a breszlaui Theolog Seminar. hallgatója, 1885|1886—1890 a bpesti rabbiképző hallgatója, 1888 elnyeri a doctori czimet és 1890-ben pappá avatják, mikor is Temesvár-Gyárvárosban rabbivá választják, hol 1896 márcz. 27-ig működött.

Temesvári müködése alatt a felekezetek papjaival a legnagyobb egyetértésben élve, hozzájárult, hogy a keresztény polgártársak papjaik révén megbecsülték zsidó embertársaikat. Lelkes hazafisága a „Magyar—Társaskör" vezetői közé emelte.

Irodalmi tevékenysége a zsidó folklore és régészeten kivül a paedagogia, (folyóiratokban és tankönyv), az etnographia (bel és külföldi folyóiratokban), archaeologia (egy cycluson keresztül az orsz. régészeti és embertani társulat igazgatósági választmányi tag|a), a turistika, filozofia és filologia.

Müvei: Juda Ibn Balám, Budapest 1888. Avató beszéd, 1890. A hittan elemei. Temesvár 1890. Avatási Istentisztelet rendje. Tv. 1895. R. Ber Nicolan, Bpest, 1898. Német stilusgyakorlatok (Endrei Gersonnal együtt) Bp. és számos czikke külömböző napilapok, folyóiratok és évkönyvekben.

A szefárdoknál a Belvárosban, mint chacham és chazan 26 évig működött (1872 | 1898) a jámborlelkü **Moses Joda Perrera**, meghalt 1898 május 5-én.

Sirfelirata:

פ"נ איש ישר ונכבד החכם המרומם נזב"י כמהו'

משה בכמוהר"ר **יאודה פיריה** ע"ה

עבודתו עבודת קודש, ששה ועשרים שנה
שליח צבור הי' לק"ק של ספרדים בחומה
נ' בשם טוב יום י"ג לחדש אייר שנת תרנ"ח.

HIER RUHET SR. EHRW. MOZES JODA
PERRERA CHACHAM. GEST. AM 5 MAI 1898.

A Gyárvárosból emlitendők még: Talvi és Benzion Cohen chachamok, utóbbi, ki puritán lelkü és nagy jámborságú férfiu volt, késői aggkorban, 1917-ben halt el Belgrádban.

FŰGGELÉK

A LEGRÉGIBB SIRKŐ 1636 ÉVRŐL A ZSIDÓ TEMETŐBEN TROTT.
ASSAEL AZRIEL

A temesvári német és spanyol zsidók conscriptiója 1739-ből[1])

Német zsidók.

Szám	Név	lakás	Családtagok száma	Foglalkozás	Mióta lakik Temesváron	Honnan származik
1	Dávid Eisenstadt	Widmesser házban	5	német árukkal foglalk.	20 éve	Kismarton Eysenstadt
2	Therezia Teütschin (Deutschné)	,,	3	,,	8 éve	Niklsburg Nickolspurg
3	Sámuel Wolf	beiderFlucht in Egypten	5	posztóval vászonnal stb.	21 éve	Magyarbródról
4	Lebel Moyses	beim Schlüssel	5	,,	22 éve	Szegedről
5	Moyses Isac	Widmesser házban	5	kávét és rosolist mér	15 éve	Esztergom Grann
6	Benedikt Teütsch	beiderFlucht in Egyipten	7	német árukkal foglalk.	7 éve	Morvaország Nickolspurg
7	Abrahamb Lebel	,,	5	jelenleg semmivel	23 éve	,,
8	Moyses Policzer	Schifverw. (ahrershaus)	8	borral és élelmiszerrel	22 éve	,,
9	Moyses Iacob Policzer	Volhofferféle házban	3	német árukkal	16 éve	,,
10	Moyes Lazarus	In der Hebamm Haus neben dem Buchsenmacher	9	,,	15 éve	,,
11	Salamon Lazarus	in der de Jeanischen Behausung	4	sört mér	14 éve	,,
12	Wolf Winkler	in der Hebammischen Behausung	4	tulajdonképen nem kereskedik	16 éve	Nickolspurg
13	Éliás Pacherach (Bachrach)	Widmesserféle házban	3	gyárbérlő	9 éve	Morvaország Trebitsch (Drebicz)
14	Áron Gerstl	,,	5	kávéháza van	felesége 10 ő 3 éve	Nikolsburg

1) Orsz. levéltárban, a temesvári administráció iratai közt.

Szám	Név	Lakás	Családtagok száma	Foglalkozás	Mióta lakik Temesváron	Honnan származik
15	Lebel	im Tutian an der Hauptw.	egyedül álló	szabó	6 éve	Prága
16	Hirschl Bauer	Lebelnél lakik	„	nincs	1 éve	Trebitschz (Drebicz)
17	Sámson (Bachrach) Pacherach	Im Stadthaus	11	kereskedő	16 éve	„
18	Ábrahamb Polizer	im Vollhoferischen Haus	10	„	22 éve	Nikolsburgból
19	Moyses (Bachrach) Pacherach	beim Rössel	6	nincs foglalkozása	12 éve	Morvaorsz. Trebitsch
20	Lazarin (Lázárné) özv.	Han Haan féle	8	német árukkal	negyed éve	előbb Uj-Palánkán, ahonnan elüzték
21	Zierl özv.	auf der Hauptwach	5	a Billardot birja bérbe	12 éve	Nikolsburgból
22	Resel özv.	Beim grünen Baum	6	Kávéháza van	20 éve	Morvaország Dobenzából?
23	özv. Sáre Keppich	Beim De Jean	3	nem foglalk. semmivel	15 éve	Budáról
24	Hirschl Lebl	„	3	kovács	21 éve	Bécsből
25	Hirschl Jakob	beim Peasovicz (Pejacsevits)	4	„Ein alter Handlanger' öreg segéd	fél éve	a táborból
26	Sámuel Jochen	beider Flucht in Egyipten	1	semmivel	1 éve	Nikolsburgból
27	Selig	Im Stadthaus	1	kereskedő	5 éve	Prágából
28	Eliás Reiss	neben dem Peacsovits	2	szappanfőző	fél éve	Verseczen onnan a sereg előzte
29	Resl Winklherin özv.	„	2	semmivel	16 éve	Nikolsburgból
30	Resel Salamon özv.	„	3	„	3/4 éve	Aradi szül. de Csehorsz. ból jött
31	Johanna Heika özv.	„	3	„	fél éve	a táborból

összesen 31 család, 139 lélek

Spanyol zsidók

Szám	Név	Lakás	Család-tagok	Foglalkozás	Mióta lakik Temesváron	Honnan származik
1	Jacob et Mayer Amigo . . .	„beim Widmesser“	11	német áruval kereskedik	34 év	Ide valók, itt születtek
2	Lasar fivérek és atyja . . .	„bei denen Fleisch bank über“	11	zsidó mészárszéket birják.	3 év	Románia Craiova (Coriovan)
3	Moyses Coronel Cornél zsidó elnök Judenrichter...	„in Spanischen Hof“	5	Viasszal kereskedik	Temesvári szül.	
4	Marco Sámuel	„	4	volt zsidó előljáró	8 év	Konstantinápoly.
5	Lázár Abschanze?	„	4	semivel jelenleg	20 év	Temesvár
6	Abrahámb Isak	„	5	élelmi szerek. keresk.	12 év	Temesvár
7	Joseph Juda	„	3	nincs	1 1/2 év	Craiova (Grajoua)
8	Israel Isac	„	4	Zöldséggel kereskedik	20 év	idevaló születésű
9	Abrahamb et Eliás Gerschon	„	6	török áruval kereskedik	30 év	Idevaló születésű
10	Márco Mazoro	„in Spanischen Hof“	3	német és török áru. kereskedik	28 év	„
11	Nisim Debet	„in der Feldapotheken“	4	mindenféle élelmiszerekkel	18 év	„
12	Iuda Paroch Baruch	„	4	kiskereskedéssel	20 év	„
13	Sabatula Özv.	„	2	semmi	20 év	„
14	Iakob Moyses	„beim Rössel“	6	rabinus		Belgrád
15	Menachem Salom	„	7	német áruval kereskedik	22 év	Idevaló születésű

összesen 15 család, 81 lélek.

ד"השכבה אחר כל נדרי.

החכם השלם הדיין המצויין מרנא ורבנא כמוהר"ר יצחק בן משה
והחכם " " " " " " " לוי בן יצחק ירושלמי
" " " " " " " " דניאל מיטרני
" " " " " " " " יהונתן בכ"ר יהודא אשכנזי
" " " " " " " " אברהם הלוי
" " " " " " " " אליעזר בכמוהר"ר בנימין
" " " " " " " " יוחנן בכ"ר יצחק
" " " " " " " " יעקב יששכר בכמו"ה נתן
" " " " " " " " צבי בכמוהר"ר ישראל הלוי
" " " " " " " " אליהו בינטורד"ה
" " " " " " " " בן ציון בכמוה"ר שבתי
" " " " " " " " דוד בן מורינו הרב רבי צבי
" " " " " " " " צבי בן מורינו הרב רבי דוד

* *
*

החכם המרומם אברהם ברוך
ונפש " " יצחק סוטיל
" " " רפאל ציון אבינסאנגו
" " " רפאל דניאל חי מוספייא
" " " נזב"י שמואל לדידי
" " " " יעקב בכ"ר משה
" " " הנ' ומעולה מאיר אמיגו
" " " " רודף צדקה וחסד יאודה אמיגו
" " " " ומעו' נזב"י יוסף קלבו
" " " " " משה יוסף מאיר אמיגו
" " " נזב"י אלידה ב' יעקב
" " " אהרן קלבו
" " " מורינו הרב אליעזר בן מורינו הרב ר' משה
" " " נזב"י מורי ורבי יאודא ברוך
" " " " שלמה חי אלקאלאי
" " " " יוסף הלוי
" " " מורינו הרב ר' משה בן מור' הרב ר' ברוך
" " " הדיין המצויין רבי ראובן ברוך[1])

1) A rabbik „haskavaja" után a 3-ik szakasz, az érdemes világi férfiak felsorolása következik az ez évben elhunytak felemlítésével egyetemben. A rabbik névsorában vannak valószinüleg olyanok is, kik nem itt müködtek, de valami vonatkozással voltak Temesvárral, mint Ruben Baruch. (l. fent)